

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків

До захисту допущено

Кафедрою _____ протокол № _____ від _____

завідувач кафедри _____

(підпис)

(ім'я, прізвище)

«____» _____ 2026 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

здобувача першого (бакалаврського) _____ рівня вищої освіти

(першого (бакалаврського) / другого (магістерського))

«Ульріх фон Гуттен – останній лицар. Стріла, що не долетіла до цілі»

(тема роботи)

Спеціальність (спеціалізація) 032 «історія та археологія»

Освітня програма «історія та археологія»

Здобувач _____ Влад Новіков _____

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Науковий керівник: _____ Сергій Литовченко _____

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Дослідження, яке робиться в рамках бакалаврської дипломної роботи, присвячене комплексному дослідженню життя та діяльності лицаря-гуманіста Ульріха фон Гуттена. Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення постаті Гуттена через призму міждисциплінарного підходу, що поєднує історичні методи із методами психобіографії та дискурс-аналізу. У роботі акцентується увага на тому, як особистісні чинники, зокрема стан фізичного здоров'я та соціальний статус, детермінували радикалізацію поглядів Гуттена.

Мета роботи власне полягає у цілісному висвітленні діяльності Ульріха фон Гуттена в період 1488 по 1523 рр., з особливим фокусом на гуманістичні, націоналістичні погляди та участі у русі Реформації. Для досягнення мети було проаналізовано роль Гуттена в «ділі Рейхліна», досліджено зміну образу Армінія, а також виявлено вплив тривалої хвороби на формування його деструктивного літературного стилю та політичної агресії.

Діяльність самого Ульріха фон Гуттена стає нашим об'єктом дослідження в контексті соціокультурних змін у Священній Римській імперії на початку XVI ст.

Предметом дослідження виступають релігійні, гуманістичні та політичні погляди Гуттена, механізми їхньої радикалізації через Реформацію та психологічні чинники. Окремим предметом є еволюція образу Армінія.

У роботі застосовано деякий інструментарій методологічних підходів. Принцип історизму дозволив розглянути постать Гуттена у нерозривному зв'язку з кризою лицарського стану та початком Реформації. Хронологічний метод забезпечив логічну послідовність викладу біографічного матеріалу. Історико-типологічний метод було використано для класифікації інтелектуальних груп («рейхліністи» та «обскуранти»). Особливе місце посідає психобіографічний метод, який дозволив інтерпретувати літературну творчість Гуттена як акт сублимації. Також застосовано метод дискурс-аналізу, який

дозволив зробити порівняльний аналіз дискурсів Гуттена та Мартіна Лютера (політичний та теологічний відповідно) та їхні протиріччя із поняттям «свобода».

Наукова новизна цього дослідження полягає у спробі інтегрувати психологічний аналіз у біографію Ульріха фон Гуттена. Було показано, спираючись на джерела, що агресивний та деструктивний характер творів Гуттена з 1519 по 1523 рр. є не лише наслідком політичного контексту, а й результатом хронічної хвороби. Також було досліджено детально зміну образу Армінія у просторі та часі, котрий міцно пов'язаний із поняттям «свобода», у творчості Ульріха фон Гуттена і те, що образ зміг призвести до розриву у дискурсах між Мартіном Лютером та Ульріхом фон Гуттенем через різне розуміння самого поняття «свобода».

Висновки нашої роботи можуть бути наступні: участь у «ділі Рейхліна» стала відправною точкою для формування критичного ставлення Гуттена до схоластики. Еволюція поглядів Гуттена призвела до його радикалізації, де Реформація сприймалася у політичному сенсі. Аналіз образу Армінія продемонстрував, як Гуттен змінював його внутрішній зміст, враховуючи контекст та імманентні чинники. Виявлено інші причини розриву між Гуттенем і Лютером: якщо Лютер діяв у межах теологічного дискурсу, то речова практика Гуттена залишалася вузькостановою, що призвело до її маргіналізації напередодні Лицарського повстання 1522-1523 рр.

Ключові слова: гуманізм, діло Рейхліна, Реформація, образ, Арміній, хвороба, дискурс, Ульріх фон Гуттен

ABSTRACT

This research, conducted as part of a bachelor's thesis, is devoted to a comprehensive study of the life and work of the humanist knight Ulrich von Hutten. The relevance of the topic stems from the need to re-examine the figure of Hutten through the lens of an interdisciplinary approach, combining historical methods with those of psychobiography and discourse analysis. The thesis focuses on how personal factors, in particular physical health and social status, shaped the radicalisation of Hutten's views.

The aim of the study is to provide a comprehensive account of Ulrich von Hutten's activities between 1488 and 1523, with a particular focus on his humanist views, nationalist sentiments and participation in the Reformation movement. To achieve this aim, Hutten's role in the «Reuchlin affair» was analysed, the evolution of Arminius's image was examined, and the influence of his prolonged illness on the formation of his destructive literary style and political aggression was identified.

The activities of Ulrich von Hutten himself become the subject of our study in the context of socio-cultural changes in the Holy Roman Empire at the beginning of the 16th cent.

The subject of the study is Hutten's religious, humanistic, and political views, the mechanisms of their radicalisation through the Reformation, and the psychological factors involved. A separate subject is the evolution of Arminius's image.

The study employs a range of methodological approaches. The principle of historicism has enabled us to examine the figure of Hutten in close connection with the crisis of the knighthood and the onset of the Reformation. The chronological method has ensured a logical sequence in the presentation of the biographical material. The historical-typological method was used to classify intellectual groups («Reichlinists» and «obscurantists»). A special place is occupied by the psychobiographical method, which allowed us to interpret Hutten's literary work as an act of sublimation. The discourse analysis method was also applied, enabling a

comparative analysis of Hutten's and Martin Luther's discourses (political and theological, respectively) and their contradictions regarding the concept of «freedom».

The scientific novelty of this study lies in the attempt to integrate psychological analysis into the biography of Ulrich von Hutten. It has been demonstrated, based on sources, that the aggressive and destructive nature of Hutten's works from 1519 to 1523 is not only a consequence of the political context, but also the result of a chronic illness. The study also examined in detail the evolution of Arminius's image across space and time, which is closely linked to the concept of «freedom» in the works of Ulrich von Hutten, and how this image led to a rift in the discourse between Martin Luther and Ulrich von Hutten due to their differing understandings of the very concept of «freedom».

The conclusions of our study may be as follows: his involvement in the «Reichlin affair» served as a starting point for the development of Hutten's critical attitude towards papal Rome and scholasticism. The evolution of Hutten's views led to his radicalisation, whereby the Reformation was perceived in a political sense. An analysis of the image of Arminius demonstrated how Hutten altered its inner meaning, taking into account the context and immanent factors. Other reasons for the rift between Hutten and Luther have been identified: whilst Luther operated within the bounds of theological discourse, Hutten's practical activities remained narrowly focused, leading to their marginalisation on the eve of the Knights' Uprising of 1522-1523.

Keywords: humanism, Reuchlin's affair, the Reformation, image, Arminius, illness, discourse, Ulrich von Hutten.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. УЛЬРІХ ФОН ГУТТЕН ДО ПОЧАТКУ РЕФОРМАЦІЇ.....	19
1.1. МОНАСТИР І СТУДЕНТСЬКІ РОКИ.....	19
1.2. ВІДЕНЬ І ПЕРША МАНДРІВКА ДО ІТАЛІЇ.....	25
1.3. КОНФЛІКТ З ГЕРЦОГОМ УЛЬРІХОМ ФОН ВЮРТЕМБЕРЗЬКИМ І ЗУСТРІЧ З ЕРАЗМОМ РОТТЕРДАМСЬКИМ.....	29
1.4. ДІЛО РЕЙХЛІНА І «ЛИСТИ ТЕМНИХ ЛЮДЕЙ».....	31
1.5. ДРУГА МАНДРІВКА ДО ІТАЛІЇ.....	35
РОЗДІЛ 2. РЕФОРМАЦІЯ МАРТИНА ЛЮТЕРА І УЛЬРІХ ФОН ГУТТЕН.....	40
2.1. СЛУЖБА У МАЙНЦІ.....	40
2.2. ПОЧАТОК РЕФОРМАЦІЇ І ГУТТЕН.....	42
2.3. РАДИКАЛІЗАЦІЯ РЕФОРМАЦІЇ.....	44
2.4. ОБРАЗ АРМІНІЯ І ПОНЯТТЯ «СВОБОДА».....	51
2.5. ВОРМСЬКИЙ РЕЙХСТАГ.....	63
2.6. ЛИЦАРСЬКЕ ПОВСТАННЯ 1522-1523 рр.....	68
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ І ДЖЕРЕЛ.....	75

ВСТУП

Гуманізм виникає у добу «Відродження» в Італії. Очевидно, що гуманізм є складовою цього часу. Гуманізм в собі має ключові ідеї, які починають виділяти її своєрідність: критичність до католицизму, антропоцентричність, звернення до першоджерел, філологічні студії, певний образ життя гуманіста тощо.

Ідеї гуманізму починають поширюватися по Західній Європі і, зокрема, він доходить до півночі, де утворюється його сутність. У Священній Римській імперії створюються гуртки гуманістів. Вони починають надавати своєрідних засад північному гуманізму, котрий відрізняється від італійського.

Серед видатних особистостей північного гуманізму варто наголосити на такому діячі, як Ульріх фон Гуттен. Багато дослідників зосереджувало свою увагу на ньому, виділяючи ту чи іншу сторону його діяльності. Однак історики звертали недостатню увагу до психологічної складової особистості Ульріха фон Гуттена.

Актуальність нашого дослідження зумовлена міждисциплінарністю у науках. Зокрема, психологія допомагає визначити деякі чинники, котрі зумовлювали творчий акт Ульріха фон Гуттена. У свою чергу, звертаючись до психології, можна дізнатися про мотиви, свідомість, поведінку особистості, щоби пояснити наслідки.

Варто зазначити, що особистість Ульріха фон Гуттена перебуває в контексті зламів епох та у фізичному стражданні через хворобу. Актуальність такого підходу полягає у тому, що ми визначаємо не тільки сам факт хвороби, а як чинник, який детермінує і тим самим радикалізує світосприйняття Ульріха фон Гуттена. На наш погляд, дослідження того, як тіло лицаря перебувало у поганому стані, як Ульріх фон Гуттен реагував на занепад лицарства як стану, дозволяє побачити його поведінку, яка виражена у джерелах, як наслідок. Такий міждисциплінарний підхід історії та психології відкриває нову

можливість для дослідження історичних джерел, що дозволяє зрозуміти психологічний портрет Ульріха фон Гуттена.

Наостанок для актуальності роботи скажемо, що такий підхід надає спробу для нового огляду щодо суб'єктивної сторони життя німецького лицаря-гуманіста.

Новизна нашої роботи полягає у спробі пояснення психологічних чинників, котрі змогли впливати на особистість Ульріха фон Гуттена. Таким чином було визначено, що агресія, яка виникла внаслідок хвороби, стала проявлятися у творах Гуттена як сублимаційний акт. Також було досліджено детально зміну образу Армінія у просторі та часі, котрий міцно пов'язаний із поняттям «свобода», у творчості Ульріха фон Гуттена і те, що образ зміг призвести до розриву у дискурсах між Мартіном Лютером та Ульріхом фон Гуттеном через різне розуміння самого поняття «свобода».

Територіальні межі дослідження охоплюють Італію, Священну Римську імперію та Швейцарію.

Хронологічні межі визначаються життям Ульріха фон Гуттена – це з 1488 по 1523 р.

Мета роботи полягає у тому, аби розглянути діяльність та життя німецького гуманіста-лицаря Ульріха фон Гуттена від його народження (1488 р.) до смерті (1523 р.). Задля того, аби досягнути мету, поставлено такі завдання:

- Охарактеризувати як Гуттен відносився до «діла Рейхліна» і низки заходів, котрі зіграли свою роль у формуванні світогляду;
- Розглянути еволюцію поглядів Гуттена на Реформацію і як вона вплинула на його радикалізацію;
- Також пояснити як хвороба впливала на психологічний стан Ульріха фон Гуттена і які з цього були наслідки;
- Розкрити образ Армінія та його зміну у творчості Ульріха фон Гуттена;

- Проаналізувати Лицарське повстання 1522-1523 рр. та його наслідки.

У даному дослідженні **об'єктом** є діяльність німецького гуманіста Ульріха фон Гуттена упродовж 1488 по 1523 р.

Предметом дослідження виступають релігійні, гуманістичні і політичні погляди Ульріха фон Гуттена, котрі виникали впродовж його життя і радикалізувалися у зв'язку з низкою подій. Також предметом є зміна образу Армінія у просторі та часі. Особлива увага зосереджена стосовно впливу Реформації на Ульріха фон Гуттена та його хворобі у формуванні деструктивного дискурсу.

Огляд історіографії. Загалом, література щодо біографії Ульріха фон Гуттена велик, перші наукові роботи з'являються ще у ХІХ ст. Зокрема, в цей час вийшла фундаментальна монографія Д. Штрауса¹, який проробив детальний аналіз його діяльності і представив як гуманіста, лицаря і патріота. Також у цей час виходить праця Л. Гейгера², в якій дослідник описав загально життєдіяльність Гуттена і надав тезу, згідно якою саме на Гуттені закінчується історія північного гуманізму.

Робота В. Циммермана³ надає матеріал щодо історії Селянської війни. У ній історик зосередив увагу на лицарському повстанню 1522-1523 рр., у якому брав участь Ульріх фон Гуттен. Важливо сказати, що В. Циммерман вказав на погляди Гуттена, котрі були суперечливими. Поряд з ним зробив подібний аналіз Ф. Енгельс⁴. Він вказав на те, що політичні ідеї Гуттена та його спроба союзу з усіма станами була нереальною. Також Ф. Енгельс разом із К. Марксом вказує, що Гуттен відображав у своїх ідеях саме лицарський стан.

Робота В. Шоффур-Кестнера побудована як популярна книга, де автор у великій кількості цитує твори Гуттена. Він надає Гуттеніві символічного

¹ Штраус Д. Ульрих фон Гуттен. Санкт-Петербург, 1896. 492 с.

² Гейгер Л. История немецкого гуманизма. Санкт-Петербург, 1899. 356 с.

³ Циммерман В. История крестьянской войны в Германии (по летописям и рассказам очевидцев). Москва, 1937. Т. 1. 388 с.

⁴ Энгельс Ф. Крестьянская война в Германии. Москва, 1952. С. 3-110.

значення боротьби за свободи і надає йому політичного обличчя саме Реформації¹.

Героїзував стосовно постаті Ульріха фон Гуттена К. Мейєр. Він зображений як національний герой. Звісно, що нам треба враховувати історичний контекст, в якому перебував автор. Автор підкреслював роль лицарства як найбільш дієздатної частини нації, яка визнавала лише владу імператора².

У ХХ ст. вийшла робота Г. Гальборна³, в якій він описав як Гуттен намагався синтезувати гуманізм, націоналізм і протестантизм у Німеччині доби Реформації. Також у ній Гальборн описував Гуттена як людину, котра прагне до реалізації себе як особистість. І він вважав, що Гуттен був першим, хто думав про довічну турботу про самоосвіту в німецькій історії. У таких самих рисах писав О. Флаке, вказавши, що Гуттен політичний німець і по суті впадав у відверту ідеалізацію особистості⁴.

Враховуючи роботу Д. Штрауса, виходить невеличка праця Д.С. Джордана⁵, в якій не намагався дати виклад усіх праць Гуттена, а лише згадав деякі з них, що заслуговують на основну увагу.

Варто наголосити щодо роботи П. Калькова⁶, який зробив ревізію щодо особистості Ульріха фон Гуттена і зустрічав критику дослідників. Однак треба підкреслити, що П. Кальков вказав правильно щодо використання Гуттенем руху Реформації. Також, на наш погляд, є доцільною його теза про те, що Гуттен діяв як представник лицарського стану.

Т. Бест⁷ у своєму дослідженні детально і критично робив аналіз щодо авторства Гуттена «Листів темних людей». Окрім цього, він розбирав сатиру і

¹ Chauffour-Kestner V. Ulrich von Hutten: Imperial Poet and Orator; the Great Knightly Reformer of the 16th Century. Edinburgh, 1863.

² Meyer C. Ulrich von Hutten und Franz von Sickingen als Vorkämpfer unserer nationalen Einheit. Hamburg, 1889.

³ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937.

⁴ Flake O. Ulrich von Hutten. Berlin, 1929.

⁵ Jordan, David Starr. Ulrich von Hutten. «A knight of the order of poets». Yonkers-on-Hudson, New York. World Book Company, 1922. 45 p.

⁶ Kalkoff P. Ulrich von Hutten und die Reformation: Eine kritische Geschichte seiner wichtigsten Lebenszeit und der Entscheidungsjahre der Reformation (1517-1523). Leipzig, 1920.

⁷ Best T. The Humanist Ulrich von Hutten: A Reappraisal of his Humor. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1969.

гумор, які дають корисні висновки щодо місця Гуттена у світі ренесансного письма і його впливу на подальший розвиток німецької літератури.

Р. Кюнемунд¹ вказував на те, що в руках Гуттена та його літературних наступників постать германського вождя Армінія поступово перетворюється на сучасний патріотичний міф національного масштабу та величі. Таким чином, він вийшов з дослідження поета у світло повсякденного життя і боротьби.

Досліджував історію появи та поширення гваякового дерева як першого лікувального засобу проти сифілісу С.Р. Мунгер. Автор вказував чому Ульріх фон Гуттен став палким прихильним цього методу і як його трактат сприяв популяризації гваяку в Європі².

Т.Г. Бенедек зміщував акцент опису засобів лікування хвороби на медичний аналіз творчості самого Гуттена. Дослідник акцентував увагу на тому, наскільки точними були описи симптомів у Гуттена з погляду сучасної медицини та як він використовував хворобу як метафору. Робота нам показала, що гуманіст-лицар не лише описував свої страждання, а й створив стандарт для опису сифілісу³.

Л. Джилінгс розглядавав хворобу Гуттен у двох площинах. У першому випадку Гуттен, як писав історик, стилізував свої поневіряння, хвороби та вигнання під міф про Одиссея. По суті тут варто нам наголосити, що Гуттен використовував цей міф для прославлення чеснот як мужність (*virtus*), патріотизм та лицарська честь⁴. У другому випадку ми маємо справу з психоісторичним підходом до вивчення біографії Ульріха фон Гуттена. Л. Джилінгс аналізував агресивний стиль пізніх памфлетів Гуттена. Автор висунув, на наш погляд, цікаву тезу, що «уявне» одуження після виснажливого лікування гваяком дало Гуттену відчуття моральної переваги⁵.

¹ Kuehnemund R. *Arminius or the Rise of a National Symbol in Literature: From Hutten to Grabbe*. Chapel Hill, 1953.

² Munger S.R. Guaiacum, the Holy Wood from the New World // *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*. 1949. Vol. 4, No. 2. P. 196-229.

³ Benedek T.G. The influence of Ulrich von Hutten's medical descriptions and metaphorical use of medicine // *Bulletin of the History of Medicine*. 1992. Vol. 66. No. 3. P. 355-375.

⁴ Jillings L. Ulrich von Hutten's Self-Stylisation as Odysseus: The Conservative Use of Myth // *Colloquia Germanica*. 1993. Vol. 26, No. 2. P. 93-107.

⁵ Jillings L. The Aggression of the Cured Syphilitic: Ulrich von Hutten's Projection of His Disease as Metaphor // *The German Quarterly*. 1995. Vol. 68. No. 1. P. 1-18.

Я. Малярчик зробив порівняльний аналіз поглядів Нікколо Макіавеллі та Ульріха фон Гуттена в контексті розуміння ролі соціальних станів у розбудові держави. Варто сказати, що це порівняння особистостей, котрі не мали між собою зв'язків. Зокрема, Малярчик доходив до таких висновків: обидва автори реагували на кризу середньовічних структур, але пропонували різні опори для реформ. Макіавеллі критикував дворянство і розширював роль буржуазії, тоді як Гуттен бачив у лицарстві головну опору для імперії¹.

Г.М. Гендрі робив акцент на аналізі Гуттенівської пропаганди. Історик зазначав, що Гуттен розробив систему пропаганди: прославлення німецьких чеснот через звернення до давньої історії (як, приміром, до образу Армінія) та демонізація Папської області, використовуючи німецьку мову².

У ХХІ ст. вийшла робота А. Бекера³, який вказує на наслідування сатиричних діалогів Лукіана у творчості Ульріха фон Гуттена. Дослідник зазначав, що німецькі переклади деяких діалогів, які Гуттен опублікував для негуманістичної аудиторії, показують, що існувала напруга між політичною та конфесійною функціональністю діалогів і специфічно гуманістичною формою їхньої літературної композиції. Також А. Бекер вказував на розбіжності у дискурсах між Мартіном Лютером та Ульріхом фон Гуттенем.

У статті Т. Скотта⁴ було вказано на проблему націоналізму епохи ранньої Реформації. У ній автор описував націоналістичні погляди Ульріха фон Гуттена.

А. Дрьозе та М. Краус фокусувалися на дослідженні концепції «інвективності» як інструменту соціальної динаміки. Вони вказали, що інвектива для гуманістів – це спосіб формування групової ідентичності та самопрезентації автора. Зокрема, вони виділили роль Гуттена, який активно

¹ Malarczyk J. Niccolò Machiavelli i Ulrich von Hutten o stanach panujących i władzy we Włoszech i w Niemczech // Czasopismo prawnohistoryczne. 1993. № 45. S. 159-177.

² Hendry G.M. Weapons of propaganda: national character and history in the pamphlets of Ulrich von Hutten and his contemporaries. Columbia, 1991.

³ Becker A. Ulrichs von Hutten polemische Dialoge im Spannungsfeld von Humanismus und Politik. Göttingen, 2013. 264 s.

⁴ Scott T. The Problem of Nationalism in the Early Reformation // Renaissance and Reformation. 2017. Vol. 40, No. 4. P. 161-177.

використовував сатиру та образи, щоб мобілізувати гуманістичну спільноту проти спільних ворогів¹.

А. Классен аналізував діалог Гуттена «Фаларіс» у контексті європейської традиції тираноборства. Дослідник підкреслював, що Гуттен заклав фундамент для жанру політичної критики в Німеччині, викричаючи природу тиранії. Діалог «Фаларіс» став переломним моментом, де особистий родинний конфлікт Гуттена переріс у загальноєвропейський протест проти свавілля правителів².

У.Л. Гантенбайн надав взагалі свіжі дані стосовно скелету самого Ульріха фон Гуттена, який було знайдено у 1968 р. на острові Уфнау у Швейцарії. Автор описав результати палеопатологічного аналізу, який допоміг визначити, що традиційний діагноз «сифіліс» можна поставити під сумнів. На основні аналізу автор припускав, що Гуттен міг страждати на фрамбезію³.

У російській історіографії на початку ХХ ст. вийшла робота А.Н. Савіна⁴, в якій він зробив висновок, що Ульріх фон Гуттен піклувався про німецьку націю і церкву в Священній Римській імперії.

У добу СРСР в історичній науці домінувало марксистське розуміння історії. В.М. Володарський⁵ написав низку статей, в яких охопив соціально-політичну, гуманістичну частину життя Гуттена, причому робив акцент на еволюції певних поглядів.

¹ Dröse A., Kraus M. Ulrich von Hutten's Partisanship in the Reuchlin Controversy (1514–1519): Determining Functions of «Invectivity» in Early Sixteenth-Century German Humanism // *Journal of Early Modern Christianity*. 2023. Vol. 10, № 1. P. 13-41.

² Classen A. Early Modern Protests Against the Tyrant: The Radicalization of the Political Discourse in the Early Sixteenth Century: Ulrich Von Hutten // *International Journal of Research in Humanities and Social Studies*. 2024. Vol. 11, No. 2. P. 33-40.

³ Gantenbein U.L. The poet Ulrich von Hutten (1488-1523) and the French disease: the records and human remains of a probable yaws patient // *Medical History*. 2025. P. 1-21.

⁴ Савин А.Н. Религиозная история Европы эпохи Реформации. Москва, 1914. 194 с.

⁵ Володарский В.М. Гуманистические воззрения Ульриха фон Гуттена // *Средние века*. Москва, 1963. Вып. 24. С. 160-184; Володарский В.М. Социально-политические взгляды Ульриха фон Гуттена // *Средние века*. Москва, 1964. Вып. 26. С. 54-79; Володарский В.М. Эрфуртские гуманисты и Реформация // *Культура эпохи Возрождения и Реформация*. Ленинград, 1981. С. 151-162; Володарский В.М. Спор Эразма и Гуттена // *Эразм Роттердамский и его время*. Москва, 1989. С. 137-148.

У монографії і статтях М.М. Сміріна¹ зроблені висновки щодо гуманістичних штудій Гуттена та його реформаційних поглядах; подано загальну картину німецького гуманізму та його вплив на Реформацію.

Б. Пуришев² надав коротку біографію і опис основних праць Ульріха фон Гуттена в контексті історії німецької літератури, тобто більше усього акцентувалася увага на літературній діяльності гуманіста.

Також варто сказати, що вийшла у пострадянський час стаття того ж В.М. Володарського³. В ній дослідник зазначав, що у Гуттена було різне розуміння між інтересами вищої імператорської влади та інтересами вітчизни. Тим самим В.М. Володарський зробив висновок, що Гуттен ставить потреби вітчизни вище за прагнення імператора.

Комплексне дослідження еволюції ідеологічної програми Гуттена в контексті соціальних суперечностей зробила О.А. Попова. Вона розглянула ідеологію Гуттена як цілісну систему поглядів на державу, суспільство та церкву. Авторка аналізувала перехід Гуттена від суто гуманістичних штудій та радикальної публіцистики, виділивши його головні політичні ідеї та церковні⁴.

Загалом, враховуючи таку кількість монографій і статей, можна сказати, що діяльність і життя Ульріха фон Гуттена детально досліджувалася. Однак серед них мало проаналізований образ Армінія у творчості Ульріха фон Гуттена та його зміна у просторі та часі. Також було недостатньо приділено уваги на психологічному аспекті життя та діяльності Ульріха фон Гуттена.

Огляд джерел. У збірнику перекладених робіт Ульріха фон Гуттена ми знаходимо діалоги, публіцистику та листи. У ньому є основні діалоги, які виходять протягом 1520-1521 рр. – і дають змогу встановити певні політичні, гуманістичні погляди Ульріха фон Гуттена. Такі діалоги дослідники розділяють

¹ Смирин М.М. Германия эпохи Реформации в Великой крестьянской войны. Москва, 1962. 264 с; Смирин М.М. Эразм Роттердамский и Реформационное движение в Германии. Очерки из истории гуманистической и реформационной мысли. Москва, 1978. 238 с.

² Пуришев Б. Очерки немецкой литературы XV-XVII вв. Москва, 1955. 391 с.

³ Володарский В.М. Политическая этика немецких гуманистов // Культура Возрождения и власть. Москва, 1999. С. 152-161.

⁴ Попова О.А. Социально-политические взгляды Ульриха фон Гуттена // Европа: международный альманах. Тюмень, 2001. Вып. I. С. 39-45; Попова О. А. Политическая идеология Ульриха фон Гуттена (1488-1523): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03. Тюмень, 2005. 27 с.

на дві основи. Перша «Діалоги», які видані у 1520 р. – це «Лихоманка II», «Вадиск, або римська трійця» (причому це основний діалог, тому що допоміг визначити політичні реформи Гуттена), «Спостерігачі». Друга «Нові діалоги», що видані у 1521 р. – «Булла, або Крушибулл», «Повідомник I», «Повідомник II» та «Розбійники». В них ми знаходимо пряме відношення Гуттена до Реформації, до поглядів Лютера, а також деякі соціальні-економічні погляди. Також додамо окремо діалог «Арміній»¹, в якому Гуттен починає створювати архетип Армінія з метою консолідації німецького народу проти папства. У діалозі він вказує на свободу за яку боровся Арміній проти римлян, роблячи таким чином паралель між тодішньою боротьбою і тією, котру прагне Гуттен проти Папської області.

У цьому збірнику також є публіцистика. Вона потрібна для того, щоб визначити місце Гуттена у німецькому гуманізмі; те, що він намагався шукати допомоги у зв'язку переслідування, поширювати свої ідеї, звертаючись до імператора; також деякі з них, зокрема це інвективи, допомагають дати опис радикальних поглядів на Реформацію Гуттена.

Також у збірнику знаходяться деякі листи, які написані до Лютера, в яких Гуттен доволі емоційно описує пряму характеристику свого погляду на Реформацію.

Треба додати до цього листи та твори Еразма Роттердамського². В них ми зможемо прослідкувати еволюцію відносин між Еразмом і Гуттеном. Зокрема, також Еразм дає не зовсім правдивий опис діяльності Гуттена у добу Реформації і лицарського повстання.

¹ Fröhlich F. Ulrichs von Hutten Arminius, Herrman, ein Dialog, und Georg Spalatinus Geschichte des deutschen Heerführers gegen die Römer, Herrman, Lateinisch und Deutch. Wien, 1815. S. 11-57.

² Еразм Роттердамский. Письмо Ульриху фон Гуттену // Эстетика Ренессанса: Антология. Москва, 1981. Т. 1. С. 431-437; Из переписки Мартина Лютера и Эразма Роттердамского // Эразм Роттердамский. Философские произведения. Москва, 1986. С. 590-592; Володарский В.М. Письмо Эразма Роттердамского Эобану Гессу // Эразм Роттердамский и его время. Москва, 1989. С. 276-277; Брант С. Корабль дураков; Эразм Роттердамский. Похвала глупости. Навозник гонится за орлом. Разговоры запросто; Письма тёмных людей; Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Москва, 1971. 768 с.

У літературній діяльності Ульріха фон Гуттена є вірші¹. Нам дані вірші, котрі написані під час Реформації. Вони допомагають визначити певну незацікавленість з гуманізмом, ідею щодо об'єднання всіх верств населення.

Для визначення ролі і те, як дивився на «Діло Рейхліна» Гуттен, були використанні «Листи темних людей»². Зокрема, «Листи...» допомогли описати погляди гуманіста на спір між Рейхліном і кельнськими теологами; як Гуттен дивився на римське право і юриспруденцію; як описує лицарів Гуттен. Також у цих «Листах...» ми знаходимо, що Гуттен дивився на це діло «всієї Німеччини».

У 1820-х рр. виходить 6 томів робіт Ульріха фон Гуттена, виданням яких займався Е. Мюнх. У ході дослідження були використанні всі видання першого, другого та четвертого томів, в яких зібрані елегії, листи, промови, вірші Гуттена як латиною, так і німецькою мовою³. Велику увагу було приділено тим томам, де Гуттена згадував Армінія, щоб визначити його зміну, враховуючи історичний контекст, і тим самим, щоб зрозуміти різне значення цього образу.

Було використано лист Ульріха фон Гуттена до Вілібальда Піркгеймера 1518 р., який знаходиться у 1 томі видання робіт Гуттена при редакції Едварда Бекінга⁴. У ході дослідження аналізувався цей лист, який дозволив стверджувати про вплив хвороби на творчість Ульріха фон Гуттена.

Ми взяли для дослідження твори Мартіна Лютера⁵: «Свобода християнина» і «До християнського дворянства німецької нації». Ці твори дають змогу визначити: з якими поглядами Лютера не був згоден Гуттен, що втілювалося у його діалогах; також це допомогло зробити порівняльний аналіз щодо методів втілення Реформації – у даному випадку вони різняться. Якщо

¹ Ульрих фон Гуттен. «Сегодня правда спасена...» // Европейские поэты Возрождения. Москва, 1974. С. 227-228; Ульрих фон Гуттен «Новая песнь господина Ульриха фон Гуттена» // Европейские поэты Возрождения. Москва, 1974. С.228-229; Ульрих фон Гуттен. Жалоба и предостережение против непомерного нехристианского насилия папы и недуховного духовенства // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 385-392.

² Листи темних людей. Київ, 1987. 272 с.

³ Ulrich von Huttens sämtliche Werke: in 6 Bd. / hrsg. von E. Münch. Berlin, 1821-1825.

⁴ Hutteni, Ulrichi, equitis Germani. Opera quae reperiri potuerunt omnia / ed. E. Böcking. Lipsiae, 1859. Vol. 1. P. 195-217.

⁵ Лютер М. Избранные произведения. Санкт-Петербург, 1994. С. 16-54; Лютер М. Избранные произведения. Санкт-Петербург, 1994. С. 55-119.

казати загально, то твори Лютера все ж таки, попри розбіжності, дали поштовх до радикалізації поглядів Гуттена.

Методи. Для дослідження даної теми були залучені як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи. У роботі залучали опис, узагальнення, синтез, аналіз, індукцію, дедукцію. Серед спеціально-історичних методів використано: історико-порівняльний аналіз, принцип історизму, хронологічний метод, історико-типологічний метод.

Зокрема, історико-порівняльний аналіз допоміг визначити суттєві відмінності між поглядами Мартіна Лютера і Ульріха фон Гуттена. І те, як це вплинуло на подальший розвиток подій. Принцип історизму дав можливість розглянути Ульріха фон Гуттена у певному контексті історичних подій, котрі впливали на нього. Також він допоміг визначити утопічність ідей, котрі йшли врозріз з об'єктивним розвитком суспільства.

Хронологічний метод було використано з тією метою, щоб враховувати послідовність опису життя Ульріха фон Гуттена. Історико-типологічний метод надав змогу проаналізувати «діло Рейхліна» – ворожнечість між рейхліністами і обскурантами – дати окрему характеристику діяльності обидвох груп; надати окремо аналіз поглядів Лютера і Гуттена. Також ці методи надали можливість визначити зміну образу Армінія у просторі та часі.

Були дослідженні дискурси Мартіна Лютера та Ульріха фон Гуттена з точки зору дискурс-аналізу, що допомогло визначити, що політичний дискурс Гуттена був обмеженим і стосувався невеликого прошарку суспільства, тому маргіналізувався. Тим самим Лютер має теологічний дискурс, яким він зачіпив ключові протиріччя суспільства та догматів католицизму.

Також було використано психобіографічний метод. Цей метод детально використовується у сучасних дослідженнях життя людини. Зокрема, проаналізовано сам метод і як потрібно використовувати його у статтях В.Т. Шульца¹ та В.М. Руніана². Внаслідок використання цього методу було

¹ Schultz W.T. Introducing Psychobiography // Handbook of Psychobiography. New York, 2005. P. 3-18.

² Runyan W.M. Evolving Conceptions of Psychobiography and the Study of Lives: Encounters With Psychoanalysis, Personality, and Historical Science // Handbook of Psychobiography. New York, 2005. P. 19-41.

розглянуто прояв агресії, яка виникла через хворобу, в Ульріха фон Гуттена у творчому процесі з 1518 по 1523 рр. як акту сублімації. У свою чергу це вказало нам про прояви деструктивності в працях Гуттена.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на:

1. Засіданнях наукового гуртка кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (2025, 2026 рр.) за темами: «Твори Тацита у творчості Ульріха фон Гуттена» та «Зміна образу Армінія у творчості Ульріха фон Гуттена».
2. У 78-й Міжнародній науковій конференції «Каразінські читання» (м. Харків, 2025 р.). Тема: «Значення творів Тацита для Ульріха фон Гуттена».
3. У 79-й Міжнародній науковій конференції «Каразінські читання» (м. Харків, 2026 р.). Тема: «Зміна образу Армінія у творах Ульріха фон Гуттена».
4. У X Міжнародній науковій конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Одеські читання: актуальні проблеми всесвітньої історії». (м. Одеса, 2026 р.). Тема: «Дискурси свободи Ульріха фон Гуттена та Мартіна Лютера в контексті Реформації».

Бакалаврська дипломна робота складається зі вступу, 2 розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури. Повних сторінок – 81.

РОЗДІЛ 1. НАРОДЖЕННЯ ДО ПОЧАТКУ РЕФОРМАЦІЇ

Наш перший розділ буде присвячено початковому періоду життєдіяльності гуманіста-лицаря Ульріха фон Гуттена. В основному ми приділемо увагу початку формування гуманістичних поглядів та їх віддзеркалення під час «діла Рейхліна».

1.1. МОНАСТИР І СТУДЕНТСЬКІ РОКИ

Ульріх фон Гуттен народився у лицарській сім'ї, у замку Штекельберг, у Франконії 21 квітня 1488 р. Про його родовід Гуттенів є достатньо інформації, тому ми не будемо детально описувати його.

Варто сказати, що Гуттен упродовж свого життя буде часто звертатися до свого роду та пишатися ним. Він завше себе описував як гуманіста, поета, і головне як лицаря, що перепліталось у роки Реформації із національними поглядами.

Яким було дитинство Гуттена, ми точно не знаємо. У листі до Вілібальда Піркгеймера, яке було написане в жовтні 1518 р.¹, Гуттен описав своє оточення доволі у яскравих фарбах. Це загалом стосувалося життя лицарів, яке, за описом Гуттена, було дуже важким. Дещо Гуттен, враховуючи його запал, перебільшував, дещо виглядало реалістичним. Лицарі набували ганебних якостей: пияцтво, гулянки, розкіш, соціально-економічні проблеми, які виливалися у розбійництво.

Якщо історично подивитися на західноєвропейське суспільство, то можемо помітити, що вже йде перехід до ранньокapіталістичних відносин. Починає удосконалюватися зброя, котре відтісняє стан лицарів і створюється піхота. З тим починається їхній логічний занепад. Лицарський стан, який більше не користувався соціальним захистом, природно, прагнув експлуатувати

¹ Hutteni, Ulrichi, equitis Germani. Opera quae reperiri potuerunt omnia / ed. E. Böcking. Lipsiae, 1859. Vol. 1. P. 195-217.

всі ресурси влади і права, що залишилися в його розпорядженні. Наприкінці XV ст. занепад лицарства вже йшов повним ходом, але цей стан ще не був застарілим і безсилим. Лицарі ставали у залежність до князів.

Про те, які відголоски лицарство все ще мало, незважаючи на всю критику, свідчить той ентузіазм, з яким сучасники приймали імператора Максиміліана I, так як він вважав себе «останнім лицарем».

Гуттен дуже розумів власний характер. Ми можемо коротко описати його як: індивідуалізм, незалежність, подалі дратівливість, нервозність, гіперфіксація на певних речах і, як йому намагався натякнути Еразм Роттердамський у листі¹, неприборканість, прагнення до вдосконалення та зробити собі ім'я.

Коли Гуттену стало 11 років у 1499 р., то його батьки відправили його до монастиря у Фульдї. Чому так сталося? Як припускає Штраус, це могло статися через його слабкий фізичний стан, який не міг поєднатися із життям лицаря.

Ми підкреслюємо цей слабкий фізичний стан, який у подальшому тільки стане гірше у зв'язку із хворобою. Однак через це як раз таки зможемо побачити психологічну сторону особистості гуманіста-лицаря, котра, на наш погляд, могла впливати на нього, що відображено в його працях.

Перед тим, як дати обіт, Гуттен вагався, тому що він почав задумуватися про своє життя і те, де він зможе його провести для себе краще. В цей час ним зацікавився Ейтельвольф фон Штейн. Він був гуманістично налаштований лицар, який цікавився античними авторами. Він приймав активну участь у «ділі Рейхліна»². Ейтельвольф побачив в Гуттені потенціал, майбутнє, котре повинно пройти повз стін монастиря.

Він не дав обіт – і це важливий момент, так як він збіг з монастиря. Відповідно, він зробив це по всіх правилах і нічого не порушив. Зрозуміло, що такий хід не міг Гуттен зробити так легко, потрібно було знайти підмогу та виробити план. Власне, нам відомо, що міг брати у цьому участь Крот Рубіан,

¹ Эразм Роттердамский. Письмо Ульриху фон Гуттену // Эстетика Ренессанса: Антология. Москва, 1981. Т.1. С. 431-437.

² Штраус Д. Ульрих фон Гуттен. Санкт-Петербург, 1896. С. 11.

який стане другом по життю Ульріха. Крот на той час був в Ерфурті у якості студента, і він навіщував Фульду, мабуть, він мав дружні відносини з монахами. Вже в 1501 р. він студент Ерфуртського університету, де вчиться разом із Мартіном Лютером. Крот Рубіан подалі стане видатним вченим і буде приймати участь у написанні «Листів темних людей». Гуттен напише один твір 1515 р., в якому буде описувати свою любов до науки. Відповідно до цього, можна сказати, що він утік з монастиря саме в 1505 р.

Окремо скажемо про те, що його батько явно був проти цього. Гуттен навіть за вказівкою батька пішов вивчати юриспруденцію, котру він не зовсім хотів вивчати. Можливе припущення, що Гуттен відчував провину за свій вчинок перед батьком. Мати була дуже сумна, дізнавшись, що її син втік з монастиря і почав свою діяльність. Але у подальшому батько Гуттен все ж таки відрікся від ідеї того, аби він повернувся до монастиря. Це пише Крот Рубіан в одному з листів у 1511 р., що батькові «...здається ймовірним, що з тебе ніколи не вийде доброго ченця»¹, хоча з листа також стає відомим, що монахи не намагалися ганьбити Гуттена.

Варто сказати, що батьки точно слідкували за тим, що робить їх син, тому Гуттен пише у вірші, що його мати плаче через те, що Ульріх почав виступати за Реформацію і накладає на себе велику небезпеку. Мабуть, у цей момент мати відчувала це, тому вона «проклинала той день...»².

Хотілося би зазначити, що Еразм, під час свого перебування у монастирі, активно вивчав мистецтва, латинську літературу, і коли у нього була нагода стати у ролі дипломата під час поїздки в Італію, то він якомога скоріше погодився. Він таким чином не порушує обіт монаха, хоча він його давав. Зацікавлення ним не сталося без причин, а через те, що Еразм показував свій талант у латині.

¹ Ulrichi ab Hutten equitis germani opera quae extant omnia / ed. E. J. H. Münch. Berlin, 1821. Vol. 1. P. 100-105.

² Ульріх фон Гуттен. «Сегодня правда спасена...» // Европейские поэты Возрождения. Москва, 1974. С. 227-228.

Ми не просто так вказуємо на Еразма та його життя, адже ця особистість буде впливати на Гуттена з моменту їхньої першої зустрічі. Звісно, до Реформації, тому що подалі починається розрив у поглядах.

З того моменту, з 1505 р., як Гуттен покидає монастир, він починає свою діяльність у якості голіарда, тобто мандрівної людини, котра ходить і вчиться у різних університетах того часу. Наприклад, Гуттен у 1505 р. був у Кельні, у 1506 р. в Ерфурті, далі був у 1507 р. у Лейпцигу, у Франкофурті-на-Одері. Згодом він подорожував на північ, де йому не пощастило, бо йому звели кінцівки. У 1509 р. він з'явився в Грайсвальді, в Померанії, де був прийнятий в сім'ю бургомістра. Тут він був зарахований до університету, але у нього виникли суточки з покровителями, тому він поїхав до Ростоку, де познайомився з Екбертом Гарлем, який був вченим і надав допомогу Гуттену, коли його обікрали.

Вище були наведені студентські роки, котрі нам відомі. Він закінчив артистичний факультет університету у Франкфурті-на-Одері, тобто він мав ступінь бакалавра, але у подальшому він це заперечував¹. Це пов'язано як раз таки з його гуманістичними поглядами на академічні ступені, котрі описувалися як пережиток схоластики.

У цей час Гуттен знайомиться з Рагієм Естікампіаном, котрий стає його вчителем. Рагій Естікампіан був виключений з Лейпцизького університету за свою прихильність до нового навчання та опозицію до схоластики. Відповідно, можемо сказати, що він був гуманістично налаштований викладач.

Подружився з поетом Еобаном Гессом. Він рано виявив поетичний талант, який старанно розвивав, а в Ерфурті, де навчався, познайомився і заприятелював з Ульріхом фон Гуттенем. Ця дружба зростала з роками і тривала до кінця кар'єри Гуттена. Вони разом працювали над самовдосконаленням і просвітництвом своїх співвітчизників. Як і Гуттен, Гесс мав намір вивчати право, але виявив огиду до неї і присвятив себе філології та поезії. Приймав участь у написанні «Листів темних людей». У 1514 р. Еобан

¹ Штраус Д. Ульрих фон Гуттен. Санкт-Петербург, 1896. С. 34.

Гесс опублікував у Лейпцигу «Героїди». Це був збірник віршованих листів на латині, де Гесс відкрито наслідував Овідію. Матеріальні труднощі змусили його покинути Ерфурт, і він став викладачем гімназії в Нюрнберзі. Згодом він працював у Марбурзі, як професор, що займався поширенням євангельського вчення. У 1536 р. там він також перекладав псалми та «Іліаду» Гомера на латинську мову.

Гуттен знайомиться з посередництва Крота Рубіана з Муціаном Руфом, який вчився в Італії, і він мав вплив на тодішній Ерфурт. Муціан Руф був під впливом філософії неоплатонізму, на що вказує Л. В. Шпіц¹. А сама філософія неоплатонізму на той час домінувала серед філософів та гуманістів². Нам треба сказати, що деякі неоплатонічні погляди та ідеї теїзму Руфа на Гуттена не справили враження. Не можна знайти хоч якийсь слід, що був залишений на ньому. Єдине що, Муціан привів у Гуттені можливість побудови на основі античних творів своєї філософії, що могло вплинути на появу антипатії до схоластики. Навколо Муціана Руфа було багато гуманістів, котрі обмінювалися з друг другом своїми ідеями. І тут Муціан Руф став критиком інститутів тогочасної церкви, схоластики та аморальності католицького кліру.

У Франкфурті-на-Одері та Лейпцигу Ульріх фон Гуттен приєднався до Рагія Естікампіана. Від нього Гуттен отримав знання з риторики та моральної філософії. Естікампіан вивчав Отців Церкви і прагнув їх поширювати³.

Отже, вже можемо помітити, що на генезис гуманістичних поглядів Ульріха фон Гуттена впливають його знайомства з Рагієм Естікампіаном та Муціаном Руфом.

Відомо, що протягом студентських років він написав декілька віршів, котрі присвячував своєму другу Еобану Гессу; хвалебні вірші, які друкувалися разом з епіграмами Рагія Естікампіана і багато інших. Дослідники

¹ Spitz L.W. The Conflict of Ideals in Mutianus Rufus: A Study in the Religious Philosophy of Northern Humanism // Journal of the Warburg and Courtauld Institutes. 1953. Vol. 16, No. 1/2. P. 121-143.

² Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. Москва, 1982. С. 80-107.

³ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 33.

зазначають, що ці вірші мають нерівності. Тим не менш у ці роки Гуттен вперше піддається поезії і намагається відточувати подалі свій стиль.

У місті Грайфсвальд у 1509 р. його прийняв Геннінг Лютце, який стає його покровителем. Загалом у Гуттена і до цього були покровителі, бо батьки його не допомагали через вище описані причини. Родина Лютце не дуже була вражена членством Гуттена у групі поетів-гуманістів в університеті, аби розглядати їхні послуги від його імені як внесок у поезію. Гуттен пообіцяв їм відшкодувати те, що вони втратили на нього. Але Гуттен думає про те, щоб піти в інше місце, де може отримати кращу перспективу. Без згоди Лютце, він відправився до Ростока, де представники родини Лютце його обікрали, віднявши не тільки одяг, а ще книги та власні вірші. Це все відбувалося у грудні під час лютого морозу. А в цей час вже давно Гуттен мав фрамбезію. Про це кажуть археологічні розкопки, які були проведені на острові Уфнау в 1958 та 1968 рр. Швейцарський антрополог Ерік Гуг проводив палеопатологічний аналіз, де виявлено, що на скелеті є сліди хвороби, що дозволило провести порівняння між скелетом та наративним джерелом¹.

Нам варто акцентувати увагу на цю хворобу, так як вона буде переслідувати Гуттена все життя і врешті він від неї помре. Г. Оппенгаймер переклав працю Гуттена «*De guaiaci medicina et morbo gallico*»² («Про гуаякову медицину та французьку хворобу»), а дослідники будуть звертати увагу, по-перше, про значення твору Гуттена для історії медицини, як це зробив С.Р. Мунгер³, Г. Штікер⁴, В. Шляйнер⁵, Дж. Параскандола⁶, так як Гуттен описав спосіб лікування та саму хворобу і прояви симптомів; по-друге, це метафоричне

¹ Gantenbein U.L. The poet Ulrich von Hutten (1488–1523) and the French disease: the records and human remains of a probable yaws patient // *Medical History*. 2025. P. 1-21.

² Oppenheimer H. Ulrich von Hutten's Ueber die Heilkraft des Guaiacum und die Franzosenseuche. Berlin, 1902.

³ Munger S.R. Guaiacum, the Holy Wood from the New World // *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, Vol. 4, No. 2, 1949. P. 196-229.

⁴ Sticker G. Ulrich von Huttens Buch über die Franzosenseuche als heimlicher Canon für die Syphilistherapie im 16. Jahrhundert // *Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin*. 1931. Bd. 24, H. 1. S. 110-116.

⁵ Schleiner W. Moral Attitudes toward Syphilis and Its Prevention in the Renaissance // *Bulletin of the History of Medicine*. 1994. Vol. 68, No. 3. P. 389-410.

⁶ Parascandola J. From Mercury to Miracle Drugs: Syphilis Therapy over the Centuries // *Pharmacy in History*. 2009. Vol. 51, No. 1. P. 14-23.

використання власного стану страждання для пропаганди¹. А для нас важливим буде те, як фрамбезія могла спричинити у Гуттена агресію як акт сублімації, про що буде сказано нижче.

Гуттен, звісно, враховуючи його характер, не залишає це. Він пише «Скарги на Лютців» у 1510 р. у двох книгах, кожна з яких має 10 елегій. Він пише передмову, котру присвячує професорам Ростоцького університету, бо вони оцінювали поезію Гуттена позитивно, тобто загалом Гуттен мав від них підтримку. Там описані страждання, нещастя і Гуттен взиває до помсти тим, хто з ним так поступив, кличе на допомогу. Ми вже можемо помітити, як Гуттен намагається, аби його голос звучав по всій Священній Римській імперії. Треба наголосити, що у цих елегіях Гуттен робить так, що звертається до всіх міст імперії, ціпляючи гуманістів з тих місць, про які він пише. Таким чином, Гуттен робить це діло загальним для всіх гуманістів і держави.

Окрім цього, він також звертається до свого двоюрідного брата Людвіга фон Гуттена, аби схопити Лютце і передати його до Ульріха, тобто Гуттен таким чином починає звертатися до свого роду, аби, скоріш за все, налякати родину Лютців².

Водночас з цим, вона могла слугувати жестом і до батьків, які б могли йому допомогти у такому скрутному становищі. Однак, як вище зазначено, то батько був розгніваний на Гуттена, і бажав одного, аби той повернувся до Фульди, або заради того, щоб почати вивчати право, котре могло дати Ульріху перспективу зайняти посаду і виконувати практичну роль для роду Гуттенів. Але гуманіст не хотів на це відволікатися, бо мав бажання вивчати гуманістичні студії.

1.2. ВІДЕНЬ І ПЕРША МАНДРІВКА ДО ІТАЛІЇ

¹ Benedek T.G. The influence of Ulrich von Hutten's medical descriptions and metaphorical use of medicine // Bulletin of the History of Medicine. Vol. 66, No. 3, 1992. P. 355-375.

² Пуришев Б. Очерки немецкой литературы XV-XVII вв. Москва, 1955. С. 112.

Перед тим, як відправитися у Відень, Гуттен пише дидактичну поему «Про мистецтво поезії» у 1511 р., котре мало великий успіх і видавалося в багатьох містах.

У самому Відні жив Конрад Цельтіс, відомий німецький гуманіст та поет, який був призваний туди самим імператором Максиміліаном I у 1497 р. Цельтіс був засновником вчених товариств, де збиралися гуманісти. Варто сказати, що О. Немілов, назве період Цельтіса як «апогей німецького гуманістичного руху», «найбільш яскравим»¹ тощо. Так само було і у Відні. До них приєднався Гуттен, і він написав вірш «Заклик до імператора Максиміліана продовжувати війну проти Венеції». Тут варто задати питання: чому власне Гуттен так різко пише подібний вірш?

На той час відбуваються зовнішні заворушення. Імператор у 1508 р. намагався, через Венецію, дістатися до Риму, де він хотів коронуватися, однак венеціанці його не пустили. Тоді він збільшив воєнні сили і намагався зробити це знову, але не вийшло. У Максиміліана були успіхи, але незначні. Кінець цьому почався тоді, коли Венеція запропонувала мир, але Максиміліан не хотів його.

Теж саме у Гуттенівському вірші. Він призиває імператора, щоб той почав війну з Венецією. Гуттен вважає, що це політичний сором, від якого треба позбутися. Вперше гуманіст звертається до проблеми німецького народу та імперії. Це відлік, де ми бачимо у ньому лицаря, якому важлива імперська влада, котру він готовий захищати.

У вірші також імператор Максиміліан I описаний доволі в універсальних нотах, що каже про тодішню ідеологію імперії, а саме ідея Римської імперії, як універсальної. І Гуттен буде розділяти цю ідею ще достатню кількість років, написавши листа до імператора Максиміліана I², а італійські війни Камбрейської ліги проти Венеції були вже наприкінці.

¹ Немілов А.Н. Немецкие гуманисты XV века. Ленинград, 1979. С. 126-143.

² Hutteni, Ulrichi, equitis Germani. Opera quae reperiri potuerunt omnia / ed. E. Böcking. Lipsiae, 1859. Vol. 1. P. 115-116.

Можливо те, що він опинився так близько імператорського двору, змусило його задуматися про політичну діяльність. До речі, варто сказати, що у вірші Гуттен порушує питання про зв'язок між літературною творчістю, що була в імперії, і політичною могутністю самої імперії. Що стосується першого, то він бачить, що йде розквіт, а щодо другого – занепад. І це починає його бентежити. Однак це стосується не тільки держави, а і народу. Тому Гуттен намагався показати, що германці раніше були войовничі, а тепер настає мирна фаза, і при цьому розвиваються науки, мистецтво, торгівля, промисловість. Цікаво те, що Гуттен починає звертатися до історії, тому що у нього повинна бути хоч дрібна уява про давніх германців. У цьому плані він міг, як пише Хольборн, слухати Рагія Естікампіана, який читав лекції по «Германії» Тацита у Лейпцигу у 1509 р¹. Також він міг ближче познайомитися з історичними працями саме у Відні. З цього моменту, важливо сказати, Гуттен для Тацита буде джерелом, де він буде черпати опис германців. Чому саме Тацит? З точки зору німецьких гуманістів, які поставили питання про історію, як то Конрад Цельтіс, Якоб Вімпфелінг, Генріх Бебель, римський історик високо оцінив германців. Ця картина германців, котра описана Тацитом, буде постійним стимулом для роздумів і бажань Гуттена.

Таким чином, погляди Гуттена генеруються і еволюціонуються, йому стає важлива політична ситуація Священної Римської імперії; відбувається інтерес до ранньої історії германців, які описані Тацитом.

Але чому раптом Гуттен вирішив поїхати до Італії? Як зазначає Штраус², то в одному із «Листів темних людей» є письмо, котре написане від Йоганна Простацького. Там він пише про те, що приїхав з Моравії один чоловік, який є поетом, бо писав вірші і хотів давати лекції про мистецтво поезії. Далі зазначається, що цей чоловік посварився з ректором університету у Відні. Сварка йшла навколо питання про поезію та поетів. Все закінчилось тим, що чоловік з Моравії прийшов до цього ректора з шоломом на голові і з довгим

¹ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 44.

² Штраус Д. Ульрих фон Гуттен. Санкт-Петербург, 1896. С. 56.

мечем при поясі. Це доволі таки схоже на Гуттена. Тим паче там пишеться, що він не бакалавр, і не магістр, і навіть не має ніякого вченого ступеня¹.

Це і могла бути причина, але це тільки схоже. Гуттен, можливо, хотів потрапити до гуманістичного центру – Італії, аби збагатити свої знання, як це робили деякі німецькі гуманісти, наприклад, Муціан Руф. Або той же Еразм Роттердамський. Треба враховувати його запал до мандрівок, він не хотів надовго затримуватися в одному місці.

Тим не менш, він рушає в Італію. У квітні 1512 р. він був у Павії, але згодом почалися воєнні заворушення, котрі змусили його поїхати до Болоньї, однак і там була безвихідь. Він дуже сильно хворів, але це не завадило йому поступити на військову службу. Він вірив у те, що перемога імператора Максиміліана буде перемогою праведності.

У цей час Папою Римським був Юлій II, який відомий тим, що вів багато війн. Його політика була цілком направлена на розширення Папської області і підвищення ролі теократичної держави в Італії². Юлія II бачили в обладунках, що доволі шокувало гуманістів, як Еразма. Теж саме відноситься до Мартіна Лютера, який у 1510-1511 рр, коли він був августинським монахом, перебував у Римі. Як тільки він туди приїхав, то почав хвалити місто, але подалі Лютер розумів, що «... безбожництво і зло там настільки безмежні, настільки безсоромні, що там не ставлять ні в що ні Бога, ні людей, ні гріх, ні сором»³.

Вони розуміли, що посада Папи полягала виключно у виконанні його обов'язків як християнського пастиря, але в цей період папство найбільше відоме у своїх світських аспектах (не тільки те, що стосується війни), що стане значною мірою до антипапських рухів, поглядів та загалом виникнення Реформації.

Можемо помітити, що його вступ до війська був пробуджений національними почуттями до Священної Римської імперії та імператора. І

¹ Листи темних людей. Київ, 1987. С. 39.

² Смирин М.М. Германия эпохи Реформации в Великой крестьянской войны. Москва, 1962. С. 62-63.

³ Фаусель Г. Мартин Лютер. Жизнь и дело. 1483-1521. Харьков, 1995. Т.1. С. 32.

згодом він увійде як гуманіст проти системи Католицької церкви. Приблизно наприкінці 1512 р. або на початку 1513 р. Гуттен повертається до імперії.

1.3. КОНФЛІКТ З ГЕРЦОГОМ УЛЬРІХОМ ФОН ВЮРТЕМБЕРЗЬКИМ І ЗУСТРІЧ З ЕРАЗМОМ РОТТЕРДАМСЬКИМ

Фровін фон Гуттен та Ейтельвольф фон Штейн забезпечили Ульріху місце в Майнці. Фровін обіймав важливу посаду в колі кафедрального капітулу, а Ейтельвольф займав посаду придворного префекта нового архієпископа Альберта. Архієпископ Альберт прихильно ставився до гуманістичного руху. На прохання Ейтельвольф Ульріх взявся скласти панегірик з нагоди вступу на престол нового архієпископа Майнца. Ульріх згодом отримав обіцянку, після завершення юридичних студій, посаду в оточенні курфюрста. Зрозуміло, що Гуттен не дуже цьому зрадів, тому що він волів би слідувати своїм гуманістичним нахилам. Відповідно, йому не подобається ні юриспруденція, ні придворне життя. Але все ж таки він очікував щось від Альберта. Гуттен сподівався, що курфюрст, перетворить Майнц на гуманістичний центр, бо Ейтельвольф мав вплив на Альберта. До речі, тут варто сказати, що Гуттен ще мав гарну оцінку стосовно князів, ніж будь-коли упродовж всього життя.

Ейтельвольф фон Штейн помирає у 1515 р., і Гуттен починає розуміти, що, скоріш за все, Майнц не перетвориться на центр гуманізму, бо його сподівання були лишень на цю людину.

Подалі стала ситуація з двоюрідним братом Ульріха Гансом фон Гуттеном, який був вбитий герцогом Ульріхом фон Вюртембергом, так як у Ганса була дружина, котру покохав герцог, і хотів заволодіти нею.

Через це вбивство, Ульріх фон Гуттен починає демонструвати свій талант. Рід Гуттенів піднявся, аби помститися за образу. Тому Ульріх почав з пристрасстю підбурювати громадську думку проти герцога.

Наразі ми помічаємо відлік у Гуттена, де його погляди проти князів починають загострюватися. І це важливо. Також тут варто уваги те, що не

тільки Гуттен піднявся на це, а весь рід, до якого належав. Він не посоромився стати проти герцога, навпаки він відчуває свою приналежність до роду і лицарського стану, і цим вихваляється.

Гуттен пише 4 промови проти герцога, котрі отримали велику увагу в Німеччині. Але, ми зазначили, що у Гуттена починають виринати гострі відносини до князів. Він накидується не тільки на герцога. Гуттен придав цій ситуації такого розмаху, що здавалося це діло усієї Священної Римської імперії, котра має політичну важність. Чується звернення його до німців, котрі втратили свободу.

Окрім цього, Гуттен пише свій перший діалог у 1517 р., який має назву «Фаларізм» через ім'я тирана Фаларіс¹. Так цей діалог як раз таки вийшов під час активної суперечки з герцогом Вюртемберзьким, і, зрозуміло, на що направлений цей діалог - на засудження тиранії герцога і тим самим Гуттен піднімає питання свободи від тиранії. Зокрема, на прикладі Армінії він пише у третій промові, що «... преславного вождя, найхоробрішого полководця Армінія, під чийм керівництвом і заступництвом вони здійснили таку велику справу і якого визнавали відновлювачем своєї свободи і захисником загального спасіння – його, коли він почав прагнути до царської влади, вони не терпіли»². Під «вони» Гуттен має на увазі саме германців. Таким чином, ми знаходимо початок його ненависті до князів.

До речі, Гуттен був типовим у данному випадку, бо по суті засудження князівської влади ми можемо помітити, наприклад, у Конрада Цельтіса. Наприклад, в одній із елегій він пише:

«Вільно текли по просторій землі вільні річки
І не поїли собою стільки ворожих князів...»³.

Однак тут Гуттен все ж таки починає використовувати для своєї риторики історичний образ Армінія, що ми нижче проаналізуємо детальніше.

¹ Пуришев Б. Очерки немецкой литературы XV-XVII вв. Москва, 1955. С. 116.

² Ulrichi ab Hutten equitis germani opera quae extant omnia / Ed. E. J. H. Münch. Berlin, 1822. Vol. 2. P. 127.

³ Конрад Цельтис. Стихотворения. Москва, 1990. С. 184.

У серпні 1514 р. Гуттен вперше зустрічається в Майнці з Еразмом Роттердамським, який вже на той момент був дуже відомим гуманістом. Еразм на цей час написав декілька творів, такі як: «Похвала глупоті», «Зброя християнського воїна» та інші. Еразм у 1514 р. їхав з Англії до Базеля, аби підготувати видання Нового Заповіту. Друга зустріч відбулася у Франкфурті. Ці два контакти спричинилися до листування та до взаємних літературних посилок у гуманістичному ключі.

Загалом, якщо казати про Еразма і Гуттена, то це дві різні людини, але те, що їх рідніє – це гуманізм. Скептицизм і мінливість Еразма не могли цілком відповідати енергійній і безрозсудній діяльності Гуттена. Варто сказати, що Еразм був миролюбивий. Він виступав проти війни, проявляв космополітизм, тому тут незрозуміло до якої країни він належить. З однієї сторони, він народився в Нідерландах, з іншої, нам відомо, що Еразм їздив у дуже багато країн, з якими себе асоціював. Мабуть, оцінка Стефана Цвейга буде у цьому випадку справедлива: «Відтепер любов його завжди там, де панують знання і культура, освіта і книга»¹. Але Гуттен проявляє національні почуття до імперії, і точно розуміє це. Чи відчував це Еразм на початку знайомства, ми точно не знаємо.

1.4. ДІЛО РЕЙХЛІНА І «ЛИСТИ ТЕМНИХ ЛЮДЕЙ»

Далі ми спробуємо описати «діло Рейхліна» і те, як реагував на це Гуттен.

Йоганн Рейхлін, перший з німецьких гуманістів, який висловився з гарною оцінкою стосовно єврейських книг для вивчення християнства. Тим паче, що Рейхлін був тим, хто ретельно досліджував гебраїстику. Він зробив незаперечну послугу латинській літературі, видавши словник, а грецькій – невелику граматику. Він не шкодував ні праці, ні грошей, щоб придбати видання античних авторів, чи то на латинській мові, чи то в тому вигляді, в якому вони виходили з італійських друкарень. Але його допитливість не

¹ Цвейг С. Триумф и трагедия Эразма Роттердамского. Москва, 1977. С. 75.

обмежувалася класичною античністю: він звернув свою увагу також на вивчення давньоєврейської мови. Щоб удосконалюватися в цій науці, він зблизився з кількома рабинами, які посвятили його в таємниці каббали¹.

Однак він намагався поширювати ці книги проти чого виступав хрещений єврей Йоганн Пфефферкорн, котрий вів активну пропаганду за знищення книг. Власне почалася полеміка, або так зване «діло Рейхліна».

Ще у 1509 р. кельнські теологи почали добиватися знищення єврейських книг, котрі можуть бути ворожі християнству.

У 1511 р. у трактаті «Очне дзеркало», який написав Рейхлін, висловено власне цю наукову цінність єврейських книг. Цим він викликав гнів німецьких домініканців і теологічного факультету Кельна.

Л. Гейгер² написав фундаментальну працю стосовно діяльності Й. Рейхліна, тому ми вказали найбільш головне, щоб розуміти логічно саму суть суперечки.

Також варто наголосити, як підкреслює Д.Г. Прайс, що Рейхлін намагався навіть юридично захищати євреїв та їх культуру у Священній Римській імперії³.

Гуманісти почали ставати на захист Рейхліна, тому що для них це був не звичайний спір, а щось дуже важливе не тільки для розвитку науки в Німеччині, а й спроба дати зрозуміти темні сторони католицької церкви. Німецькі гуманісти були налаштовані на церковну реформу, тому не дивно, що деякі з них прийняли діло Лютера.

Таким чином, починає виникати два табори – рейхліністи, котрі були за Рейхліна, та обскуранти (або «темні люди», «мракобіси»), що виступали за знищення єврейських книг.

Чому власне кельнські теологи виступали проти? Скоріш за все, це пов'язано з тим, що вони боялися втратити авторитет церкви, і тим самим почалося би падіння догматики та впливу.

¹ Chauffour-Kestner V. Ulrich von Hutten: Imperial Poet and Orator; the Great Knightly Reformer of the 16th Century. Edinburgh, 1863. P. 38.

² Geiger L. Johann Reuchlin: sein Leben und seine Werke. Leipzig, 1871. 488 S.

³ Price D.H. Christian Humanism and the Representation of Judaism: Johannes Reuchlin and the Discovery of Hebrew // *Arthuriana*. 2009. Vol. 19, No. 3. P. 80-96.

Проти Рейхліна виступали такі яркі представники обскурантизму як: Арнольд фон Тунгерн, Яків Гохштратен, який був пріором домініканців й інквізитором та поет і викладач Ортуїн Грацій.

Варто сказати, що ця справа продовжувалася до 1520 р., коли рішення Папи Льва X виправдало Гохштратена, оголосило «Очне дзеркало» небезпечним, а на Рейхліна поклато величезні витрати.

Як же прийняв цю полеміку Гуттен? Для нього ця полеміка була на рівні справи держави. Він казав, що перемога Рейхліна – це перемога Німеччини. Гуттен пише навіть вірш, який має назву як «Тріумф Капніона» (Капніон - це грецьке прізвище Рейхліна. Серед гуманістів був такий феномен як змінювати свої імена на латинські чи грецькі). У цьому вірші можна помітити, що Гуттен ставить табір рейхліністів, котрий бореться проти обскурантизму, який дуже шкідливий для Німеччини. Під ворожим табором розумілися не тільки кельнські теологи, а загалом система папства.

У 1515-1517 рр. виходять «Листи темних людей» – це знаменита сатира у листах, в якій ми знаходимо багато того, що німецькими гуманістами засуджувалося: лицемірство, неграмотність, пияцтво і подібні недоліки католицького кліру, богословів, схоластиків. Вони висміюються прямолінійно, але дуже ярко. Можливо, що їхніми головними авторами могли бути Ульріх фон Гуттен і Крот Рубіан.

Власне про авторство Гуттена щодо «Листів темних людей» є достатня інформація, котра цілком досліджена¹, тому скажемо, що друга частина належить до Гуттена.

До речі, у «Листах...» помітно те, що в основному листи направлені на Ортуїна Грація. Мабуть, він був своєрідним рупором у «ділі Рейхліна». Окрім цього, кожен своєрідний автор мав сатиричне прізвище.

Написані «Листи...» поганою латиною, яка на той час була звичайною мовою ченців, ці листи містять специфічну фразеологію та вульгаризми, характерні для останніх представників схоластики¹.

¹ Best T. The Humanist Ulrich von Hutten: A Reappraisal of his Humor. Chapel Hill, 1969. P. 6-21.

З першого же листа ми бачимо, який образ вимальовується. Наприклад, там йде мова про те, як треба називати особу, котра здобула доктора богослов'я: чи «наш, що має омагіструватись», або «магістр, що має онашитись»².

Є вірші, котрі направлені на захист Рейхліна, але там доволі створюється комічна ситуація. Помітно те, що у віршах є згадки про паризьких теологів. Наприклад, в одному вірші написано: «Хто віру католицьку стереже, той дружбу з Парижем береже. Кожний-бо повинен знати, що Париж - університетів мати»³. А далі зазначається, що після Парижу треба йти вчитися до Кельна, де панує власне той самий обскурантизм. Таким чином, ми бачимо, що створюються наче два шляхи освіти. Перший шлях – це гуманістичний, де ми можемо згадати принаймні Ерфуртський університет. Другий – це обскурантиський шлях – Париж, Кельн. Тобто контраст дуже помітний. І саме головне, що хотіли цим донести німецькі гуманісти. Непросто так стає об'єктом сорому і Париж. Ще приклад:

«Хто захоче знати брехню єретичну
І притому вивчати латину класичну,
Нехай придбає Парижа постанови,
Де з'ясовано благочестя основи,
Як Рейхлін віру нашу викривляв,
А магістр Тонгрський єресь викривав⁴».

Мабуть, така сатира, котра направлена проти Парижу, може пов'язана з тим, що паризькі теологи стали на стороні кельнських. В одному вірші також є згадка про те, що вони спалили твір Рейхліна «Очне дзеркало»: «І богословів Парижа громада, твір Рейхліна спалити рада, що «Очне дзеркало» зветься, слава все ж вам дістається»⁵.

¹ Chauffour-Kestner V. Ulrich von Hutten: Imperial Poet and Orator; the Great Knightly Reformer of the 16th Century. Edinburgh, 1863. P. 45.

² Листи темних людей. Київ, 1987. С. 18.

³ Там само. С. 32.

⁴ Там само. С. 29.

⁵ Там само. С. 103.

Як вже було вище зазначено, то Гуттен написав другу частину. У ній є пасажі чудового гумору, який подобався Еразму¹.

Але те, який контраст створює Гуттен листами, наводить на думку, що він придає політичного забарвлення. Наприклад, у другій частині «Листів...» є письмо, де відправник в Інсбруку зустрів імператора Максиміліана I, васалів, придворних вельмож, лицарів і зброєносців, котрі кажуть: «Якби я був імператором, то велів би перевішати всіх кліриків, котрі відправляються в Рим і там учаться всіляких мерзоців. Там вони ошукують один одітого через бенефіції, ганьблять тих, хто володіє бенефіціями в Німеччині. Се їх вина, що гроші з Німеччини пливають рікою в Рим»². Показово тут те, що одними із наближених є лицарі, котрі явно розділяють таку думку. І помічаємо слід Гуттена. Його сформовану думку про проблему папства, котра збирає кошти з Німеччини з метою протистояння турецької загрози, яка накладала страх на західноєвропейські країни, однак насправді римська курія залишала ці кошти при собі.

Як напише з цього приводу Еразм Роттердамський: «Адже Христос не за те помер, щоб багатства, могутність, зброя і все інше, в чому полягає трагедія царства земного, те, чим володіли язичницькі або ж суто мирські князі, які не так відрізняються від язичницьких, опинилося тепер у володінні кількох священників!»³.

Також у «Листах...» ми знайдемо багато засудження римського права і загалом юриспруденції. Те саме, до речі, є у Еразма Роттердамського. Можливо, у гуманістів, було бажання домогтися рівності між юристами і теологами.

1.5. ДРУГА МАНДРІВКА ДО ІТАЛІЇ

¹ Письмо Эразма Роттердамского Эобану Гессу // Эразм Роттердамский и его время. Москва, 1989. С. 276-277.

² Листи темних людей. Київ, 1987. С. 123-124.

³ Эразм Роттердамский. Послание к Паулю Вольцу // Эразм Роттердамский. Философские произведения. Москва, 1986. С. 73.

Треба сказати, що Гуттен не мав великого бажання їхати до Італії. В одному із листів до Еразма Роттердамського Гуттен пише про те, що залюбки хотів би залишити вивчення юриспруденції та поїхати із Еразмом навіть до Британії¹. З цього варто підкреслити саме небажання Гуттена вчити те, що йому фактично нав'язано батьком. Можливо, що він проявляв пасивну ненависть до нього.

Тож ми зосередимо увагу на другій подорожі Гуттена до Італії. Гуттен вирушив до Риму, ймовірно, через Аугсбург, Верону та Флоренцію. В Інсбруку він знайшов імператорський табір, який він згадує у «Листах...». Готувався напад на верхню Італію. Знову могла бути війна, і Гуттен з нетерпінням чекав політичного результату.

У 1516 р. він був у Римі, де на власні очі побачив папство. Там він побачив усю систему папської світської адміністрації, суд, келиркальних і юридичних бюрократів. У «Листах...» другої частини є дуже багато листів про судовий процес «діла Рейхліна». Можна припустити, що Гуттен писав із власних спостережень механізму папства. У цей період він починає протиставляти Рим та Німеччину.

Варто сказати, що Гуттену фінансово для продовження навчання в Італії допоміг архієпископ Майнца Альбрехт з посередництва Фровіна фон Гуттена, тому Ульріх завдячував не протекції Альбрехта Бранденбурзького, а впливу Фровіна. Таким чином, Фровін виконував сімейний обов'язок, а також віддячував Ульріху за те, що той від імені скривдженої родини Гуттенів розпочав публічну боротьбу проти герцога Ульріха фон Вюртемберга². Враховуючи те, що йому дали гроші на навчання, то, можливо, Фровін і Альбрехт сподівалися, що Гуттен вступить на службу до архієпископа.

Якщо ми повернемося до ідеї універсальності Священної Римської імперії, то у цей час вони у Гуттена починають пробуджуватися ще сильніше.

¹ Ulrich ab Hutten equitis germani opera quae extant omnia / ed. E. J. H. Münch. Berlin, 1822. Vol. 2. P. 297-298.

² Schubert E. Ulrich von Hutten // Fränkische Lebensbilder. 1980. Bd. 9. S. 96.

Гуттен наче поєднував Середньовіччя із Ренесансом, не розуміючи, що його ідеї щодо держави утопічні.

У 1515 р. у Римі виходять «Аннали» Тацита, котрі були надруковані Беральдусом з буллою Папи, який захищав твір від передруку. Скоріш за все цей труд Тацита він там і придбав¹. З цього моменту він починає все більше ознайомлюватися з ранньою історією давніх германців. А подалі навіть з'явиться у його творі Арміній, який стане образом свободи².

Другий італійський період також був неспокійним і небезпечним для Гуттена. У Римі у нього стався важкий напад хвороби.

Він хотів поїхати до Тоскани, але у Вітербо з ним стався конфлікт з французами – він убив одного. Скоріш за все, ця сутичка стала через політичні диспути. Не варто забувати, що йде війна, де і приймає участь Франція, тому, мабуть, через патріотизм розпалився конфлікт.

Окрім цих заворушень, Гуттен у Болоньї завершив своє юридичне навчання. І навіть займався з 1516 до 1517 р. гуманістичними дослідженнями. Він написав декілька творів, котрі вже ми згадували.

В Італії також він читає твори італійських гуманістів. Нам точно відомо, що він читав працю Лоренцо Валли «Про фальшивість Костянтинового дару» і навіть згодом написав передмову до власного видання 1517 р.³

Крім цього, він вивчав твори Лукіана - письменника, який жив у часи Римської імперії та писав сатиричні твори. Зрозуміло, що інтенсивне вивчення Гуттеном Лукіана в Болоньї безпосередньо спричинило рецепцію Лукіана в його діалогах, яка почалася з «Фаларизму».⁴

Гуттен починає демонструвати освоєння лукіанівського стилю написання діалогу у формі «запитання і відповідь», що сприяє вираженню внутрішніх думок і почуттів. Показується «за» і «проти» у них, що надає навіть гостроти.

¹ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 76.

² Fröhlich F. Ulrichs von Hutten Arminius, Herrman, ein Dialog, und Georg Spalatinus Geschichte des deutschen Heerführers gegen die Römer, Herrman, Lateinisch und Deutch. Wien, 1815. S. 11-57.

³ Ульрих фон Гуттен. Предисловие Ульриха Гуттена к книге Лоренцо о подложном и вымышленном Константиновом даре // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 277-285.

⁴ Becker A. Ulrichs von Hutten polemische Dialoge im Spannungsfeld von Humanismus und Politik. Göttingen, 2013. S. 81.

Таким чином, через своє гуманістичне навчання він набув стилістичної зрілості.

Тут ще варто сказати, що Гуттен виступав на захист німецьких студентів-бунтівників у Болоньї. Результат цього був невтішний для німців, бо їм заборонили носити зброю, а Гуттен навіть опинився під судом як підбурювач бунту. І це після того, що відбулося у Вітербо. Треба сказати, що національні почуття Гуттена почнуть відображатися на Італії все більше, тому що італійці доволі презирливо ставилися до німецької культури та відносилися до німців як до варварів.

Після цього деякий час Гуттен перебував у Венеції, куди його запросили двоюрідні брати. Там Гуттена доволі таки поважали через те, що він був знайомий з Еразмом.

Подалі він рушає з Венеції через Болонью, і у червні повернувся до Німеччини, де його імператор Максиміліан I робить поетом-лауретом, а це значить він має право читати лекції в усіх школах та університетах, але його амбіції були спрямовані не в академічне русло, а радше на ширшу практичну діяльність.

Отже, зробимо висновки. Ми побачили формування гуманістичного світогляду Ульріх фон Гуттена. Прослідкували найважливіші моменти: від його початку мандрівок як голіарда, де він знайомиться із вчителями, провідними гуманістами на той час. Починається генезис його поезії, написання перших віршів та відточення стилю. Початок його ворожіння із князями, котре почне еволюціонуватися подалі. Варто підкреслити, його подорожі до Відня, дві мандрівки до Італії, з яких він бере для себе найголовніше і що більше приваблює. З наполегливості свого батька вивчив юриспроденцію, але, окрім цього, робить гуманістичні дослідження і знайомиться з творами італійських гуманістів.

Зазначимо, що Гуттен у цей час відіграє свою роль у написанні «Листів темних людей», відповідно, він стоїть на боці табору рейхліністів, розуміючи полеміку кельнських теологів та Йоганна Рейхліна як «справу усієї

Німеччини», що тим самим надає цій справі політичного характеру, як це ми помітили з «Листів...».

Треба сказати, що у Гуттена формується також ворожнеча до Риму та італійців, котрі принижують німців та німецьку культуру. Однак разом із тим подалі Гуттен буде зосереджувати свою увагу на тому, аби поширювати серед німців античних авторів задля просвітництва суспільства і його політизації. Все більше у Гуттена ми знаходимо певні засудження щодо Папської області. Особливо, після того, як він перебував у Римі та на власні очі побачив інститут папства.

РОЗДІЛ 2. РЕФОРМАЦІЯ ЛЮТЕРА І ЛИЦАРСЬКЕ ПОВСТАННЯ

Другий розділ буде присвячено життю та діяльності Ульріха фон Гуттена у добу Реформації, тобто з 1517 до 1523 р. Тут будуть висвітленні результати розвідки щодо поглядів Гуттена на Реформацію, формування образу Армінія у часі та просторі та, окрім цього, розкрито дискурси Мартіна Лютера та Ульріха фон Гуттена в контексті Реформації.

2.1. СЛУЖБА У МАЙНЦІ

Після того, як Гуттен повернувся до Священної Римської імперії, влітку 1517 р. він вступив на службу до курфюрста Альбрехта Майнцького. Він отримав посаду позаштатного радника і слуги, яких залучали лише для виконання певних завдань. Альбрехт даватиме йому доручення у період з 1517 до 1519 рр. Це будуть, наприклад, відправлення до французького двору для обміну ратифікаціями договору між Альбертом і Франциском I¹.

Треба сказати, що під час служби у Майнці, у нього буде достатньо часу для навчання. Тут він почав обдумувати, як би йому почати кампанію проти Риму за свободу Німеччини, і розпочне писати про Церкву і державу. Нам відомо з одного джерела, що він знайшов у Фульдській бібліотеці книгу, яка, як пише Гуттен, про «... збереження єдності церкви, про обов'язок доброго папи, про авторитет священнослужителів і гідність Римської імперії; вона проклинає розкол, відкидає чвари, сповіщає мир, виправдовує й обстоює вивчення істини, і кожне слово в ній підкріплене Євангелієм та свідченнями апостолів і пророків»². У цьому ж джерелі він пише, що хотів би дати цю книгу імператору Карлу V, аби він побачив, як по відношенню до Папи Римського Григорія VII діяв Генріх IV, доблесть якого, як пише Гуттен, найхоробрішого і

¹ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 90.

² Ульріх фон Гуттен. Предисловие рыцаря Ульріха Гуттена к нижеследующей книге, посвященное достославному государю и повелителю Фердинанду, эрцгерцогу Австрийскому и прочая // Ульріх фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 293.

найвойовничішого з королів, які правили Німеччиною, багато додала до слави всього німецького народу. Також Гуттен сподівається, що це допоможе «повернути Імперії її колишнє величчя»¹.

Таким чином, помічаємо, що Гуттен попри те, що починає службу, не пориває зі своєю політичною метою. Також варто сказати, що він докладає зусилля на те, що новий імператор Карл V помітить Гуттена та почне антипапську політику. Саме показове те, що Гуттен знаходить хроніку в бібліотеці, яку намагається використати як аргумент на користь цієї політики. До того ж Гуттен починає казати про можливість війни, але у прихованих рисах. Наприклад, у цьому ж джерелі він пише: «[...] ми повинні перестерігати їх (*мається на увазі папство*), закликаючи братньою любов'ю, щоб вони краще зараз схаменулися добровільно, ніж через деякий час – за потребою»². Ймовірно, це перша думка Гуттена про можливість війни проти Риму.

З цього джерела ми можемо додати, що Ульріх фон Гуттен не хоче впадати тільки у гуманістичні студії. Він сам пише до Піркгеймера, що бажає активного життя³. Повністю у своїй манері Гуттен пише, що його природа та вік, спонукають залишити спокій. Немає у нього бажання замкнутися у собі. У цьому контрастує його фраза, котру він пише: «[...] я припускаю знову помиритися з Музами, якщо тільки вони й справді гніваються на мене за вимушений союз із гордовитим Марсом, – адже і вони, бувало, не раз проводили ночі в таборі серед закону і брязкоту зброї»⁴.

Після понтифікату Юлія II, став Папою Лев X, на якого Гуттен покладав певні надії. Це точно видно з того, що він пише у передмові до книги Лоренцо Валли «Про Константинів дар». Зокрема, це стосувалося у питаннях миру, гуманізму та початку перетворень у Католицькій церкві.

¹ Ульріх фон Гуттен. Предисловие рыцаря Ульриха Гуттена к нижеследующей книге, посвященное достославному государю и повелителю Фердинанду, эрцгерцогу Австрийскому и прочая // Ульріх фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С.294.

² Там само. С. 295.

³ Hutteni, Ulrichi, equitis Germani. Opera quae reperiri potuerunt omnia / ed. E. Böcking. Lipsiae, 1859. Vol. 1. P. 195-217.

⁴ Ульріх фон Гуттен. Послание Гуттена славному мужу графу Герману фон Нейснау, утверждающее его в намерении продолжать борьбу с врагами Капниона // Ульріх фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 290.

Але у цьому джерелі цікаве те, що Гуттен, звертаючись до Льва X, описує його рід. Відомо, що Лев X був з банкірської сім'ї Медічі, яка правила у Флоренції, починаючи з Козімо Медічі¹. Гуттен не так звертається до політики цієї сім'ї, як до меценатів і покровителів мистецтв. І на цьому робить Гуттен великий акцент, щоб Папа не продовжував і не починав ніяких війн. Також Гуттену було важливо, аби Лев X піклувався про стан кліру.

Ульріх звертається до Льва X так само, як це робив спочатку Мартін Лютер у «95 тезах». Тобто не було відвертої ворожнечі. Але різниця між Гуттеном і Лютером у тому, що перший політично це робить, а другий починає спробу вирішення теологічного питання, що стосується віри. Єдине, що можна ще сказати: Гуттен починає активно цитувати Біблію, що йому не личить. В деяких випадках здається, що він це робить навмисно. Як помітив Д. Штраус, якщо Гуттен навіть майстерно вставляє вислови з Біблії, то вони залишаються йому чужді в цілому. Вони навіть не посилюють враження, а заважають йому².

Тобто Гуттена була надія на певні зміни, але подалі почалося бродіння, яке змусило його передивитися свої погляди - і радикалізувати їх.

2.2. ПОЧАТОК РЕФОРМАЦІЇ І ГУТТЕН

31 жовтня 1517 р. Мартін Лютер пише «95 тезисів». Тут варто трішки описати біографію Лютера. Звісно, що ми зазначимо на найбільших важливих моментах. Лютер подорожував до Риму, що справило на нього погане враження щодо католицького кліру від побаченого у Вічному місті. Зрозуміло, що у Римі він побачив, що священники банально не можуть виконувати свої обов'язки. Коли Лютер повернувся до монастиря, то він став ще більше дотримуватися своїх монашеських обов'язків.

У 1515-1516 рр. Лютер давав лекції про «Послання до Римлян». У даному випадку треба сказати, що Лютер доходить до думки стосовно ідеї про

¹ Ульріх фон Гуттен. Предисловие Ульриха Гуттена к книге Лоренцо о подложном и вымышленном Константиновом даре // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 280.

² Штраус Д. Ульрих фон Гуттен. Санкт-Петербург, 1896. С. 279.

виправдувальне значення віри, і на цьому моменті він дуже ретельно вивчав книги Апостола Павла.

Бачачи те, що навколо нього люди беруть індульгенції у Йоганна Тецеля, він починає навіть писати листа до Альбрехта Майнцьського, однак не отримав відповіді¹. Тому Лютер почав діяти самостійно.

Кажучи коротко про «95 тезисів», треба наголоси ось на чому: Лютер у цих тезисах намагається пояснити, що індульгенції не можуть діяти на людину щодо її гріхів. Наприклад, у тезисі 21 він пише: «Тому помиляються ті проповідники індульгенцій, які проголошують, що за допомогою папських відпущень людина звільняється від усіх покарань і знаходить Небесне блаженство»². У 36 тезисі пише: «Кожен християнин, який справді розкаявся, може і без індульгенцій розраховувати на повне позбавлення від покарань»³. Таким чином ставиться під сумнів авторитет Церкви. Лютер наголошує на тому, що людині треба за допомогою власної віри дійти до відпущення гріхів. Можна сказати, що виправдання вірою змінило концепцію спасіння, де добрі справи є актами любові та милосердя⁴. Це головна ідея, котра нам потрібна. У подальшому ми будемо звертатися до праць Мартіна Лютера.

Як спочатку відреагував Ульріх фон Гуттен на початок Реформації? Тут варто сказати, що у 1518 р. Гуттен не приділяв якоїсь особливої уваги до цього. Він сприйняв початок Реформації за чергову чвари між ченцями, яка має закінчитися тим, що «кожен з «бійців» надасть іншому випадок зламати собі шию»⁵. Таким чином, варто зауважити, що Гуттен усе ще йде своїм шляхом до боротьби з папством і не відходить від неї.

Але подалі відбувається у 1519 р. Лейпцизький диспут між професором Йоганном Екком і Лютером. Найбільш головне у цьому диспуті було те, що Лютер почав казати про Яна Гуса і Папу Римського. Екк прагнув довести всім,

¹ Фаусель Г. Мартин Лютер. Жизнь и дело. 1483-1521. Харьков, 1995. Т. 1. С. 80-83.

² Там само. С. 86.

³ Там само. С. 87.

⁴ Пэриш Х.Л. Краткая история: Реформация. Москва, 2020. С. 47.

⁵ Ульрих фон Гуттен. Послание Гуттена славному мужу графу Герману фон Нейснау, утверждающее его в намерении продолжать борьбу с врагами Капниона // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 289.

хто був на цьому диспуті, що влада Папи є божественна, але не людська, як це говорив Ян Гус. Лютер став захищати його і цю ідею. Питання про авторитет Папи, пізніше піднялося до питання про собори та їхнє значення.

Варто зазначити, що на цьому диспуті Лютер звернувся до першоджерел Отців Церкви, в яких аргументував не правомірність Констанцького собору, в якому було спалено Гуса.

З цього моменту увагу загострив Гуттен. Він побачив, що Мартін Лютер поставив під сумнів авторитет Папи Римського. Помітно, до речі, те, що Гуттену незовсім було до того, аби послухати саме теологічні диспути. Йому було важливо, аби було засуджено щось більше практичне. Те, що стовідсотково підпадає під його політичні інтереси. Тепер він побачив у Лютері бажаного союзника у війні проти Риму.

Ульріх на той час все ще перебував у Майнці. У даному випадку він обдумував: наскільки Лютер може бути важливим, аби заради нього ризикувати посадою? Вже на 1519-1520 рр. вплив Лютера відчувається.

2.3. РАДИКАЛІЗАЦІЯ РЕФОРМАЦІЇ

1520 р. для нас є важливим тому, що виходять основні праці Лютера. Зокрема, варто зазначити про «Свободу християнина» і «До християнського дворянства німецької нації». До речі, другий трактат Лютера виходить після того, як вийшов ключовий діалог Гуттена «Вадиск, або римська трійця».

У «Свободі християнина» Лютер викладає основні свої доктринальні ідеї. Лютер пише про те, що «гарні справи» не призводять до прийняття Слова Божого. Наприклад, він пише: «Слово Боже не може бути прийняте і вирощене жодними на світі справами, але тільки лише вірою»¹. Можливо, що це для Гуттена звучить доволі радикально, враховуючи його спосіб життя, ідеї і характер, тому він наче сперечається з Лютером. Стосовно цього в діалозі

¹ Лютер М. Избранные произведения. Санкт-Петербург, 1994. С. 27.

«Повідомник І» 1521 р., де сам Лютер, як учасник діалогу, пише: « [...] віра без справ мертва...»¹. Ми ще повернемося до цього.

У 1519 р. імператором Священної Римської імперії оголошується Карл V. Варто сказати, що курфюрсти довго колібалися між ним і королем Франції - Франциском I. Ульріх фон Гуттен був сторонником Карла, і сподівався, що він допоможе їм у боротьбі з папством. Карл був антипапські налаштований, тому, зрозуміло, що Гуттен бачив приємну сторону для планів². Папська курія покладала надії саме на Франциска, так як боялася. У діалозі Гуттена «Спостерігачі», де Сонце каже Каетану, який був домініканцем і судив Лютера на Аугсбурзькому рейхстазі, що він намагається заважати обранню Карла³.

Також, як помітно з джерел, Гуттен сподівався на молодшого брата Карла ерцгерцога Фердинанда, який вважався покровителем гуманістів. Еразму подобався з цієї причини він.

Подалі Франц фон Зіккінген намагався забезпечити співпрацю з цим Фердинандом, поспішив запропонувати йому свої послуги, за які боролися королі⁴.

У цьому році Ульріх знайомиться з Францом фон Зіккінгеном. Гуттен був радником цього безсумнівного воїна і віддавав перевагу табірному життю перед нестерпним судом. Він ще більше радів перемозі над тиранічним Ульріхом фон Вюртембергом у літній кампанії, котру проводив Зіккінген. Гуттен був втіленням німецького лицарства з духовного боку, Зіккінген – з політичного. У наступні кілька років його особа мала надзвичайне політичне значення. Франц фон Зіккінген був одним з найбільших вельмож Німеччини і правив регіоном у вигині Рейну між Вормсом і Бінгеном⁵. Його прихильність була більш вирішальною, ніж ресурси могутніх німецьких князів. Його велич була

¹ Ульрих фон Гуттен. Уведомитель. Диалог первый // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 185.

² Штраус Д. Ульрих фон Гуттен. Санкт-Петербург, 1896. С. 245.

³ Ульрих фон Гуттен. Наблюдатели // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 147-148.

⁴ Chauffour-Kestner V. Ulrich von Hutten: Imperial Poet and Orator; the Great Knightly Reformer of the 16th Century. Edinburgh, 1863. P. 70.

⁵ Jordan D.S. Ulrich von Hutten. «A knight of the order of poets». New York, 1922. P. 27.

досягнута завдяки хитромудрому діловому вмінню зберігати і примножувати родинний спадок¹. Подалі Зіккінген буде з'являтися у діалогах Гуттена.

У 1520 р. виходить на світ діалог Гуттена «Вадиск, або римська трійця», в якому він пише про всі можливі пороки католицького кліру і папства. В якомусь сенсі перед нами діалог, де Гуттен робить висновок своїх міркувань щодо цієї проблеми. Це діалог між Гуттеном і Ернгольдом. Гуттен розповідає йому про те, що мандрівник на ім'я Вадиск розповів йому про римський суд. Ці розповіді подано у формі тріад, які часто перериваються вигуками Ернгольда, а також роздумами, якими обмінюються обидва друзі.

Так Ульріх фон Гуттен піддає опалі те, про що писали гуманісти та Лютер: « [...] авторитет папи, моці святих і торгівля індульгенціями»². Гуттен висуває одразу найбільш значущі на той момент питання, які піднімав Лютер.

Варто сказати, що у цьому діалозі Гуттен виставляє свою ідею централізації імперської влади. Зокрема, це видно у цьому уривку: « [...] вони ловлять людей і навертають їх у рабство - уже не простий християнський люд, як бувало раніше, а королів і князів»³. Таким чином, Гуттен дає зрозуміти, що Рим більш владний, ніж імператор, тому Папа може призначати єпископів, які стають у залежність від нього. А це насамперед говорить про те, що імператор перед Папою не має вищої влади. Звісно ж, Гуттен наводить фальсифікат – «Костянтинів дар», який нібито дає Папі світську владу. У цьому випадку Гуттен говорить про три речі, які заважають мислити Німеччині тверезо: « [...] бездіяльність государів, невігластво в науках і забобони черні»⁴. Гуттен намагається дати зрозуміти, що Рим не може бути центром встановлення єпископських посад: «Потім Вадиск говорив, що йому не вистачило б цілого дня, щоб порахувати способи і прийоми, які допомагають римському єпископу накладати руку на вільні церковні посади, розподіляти які слід було б нам,

¹ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 109-110.

² Ульріх фон Гуттен. Вадиск, или римская троица // Ульріх фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 72.

³ Там само. С. 106.

⁴ Там само. С. 103.

германцям»¹. Тобто Гуттен каже про те, що імператор повинен обирати кандидатів на місця у єпископствах – і вони будуть залежати не від Риму, а від Священної Римської імперії. Окрім цього, помітно, що Гуттен воліє, аби єпископи були більш гуманістично налаштовані і разом з цим зменшити їхню кількість.

Г. Гальборн зазначає, що труд Лоренцо Валли «Про Костянтинів дар» переконав Гуттена в теоретичному обґрунтуванні імперських претензій та зміцнило його гуманістичні погляди на християнську побожність і культуру. Тим самим треба було діяти, тому Гуттен поставив собі за мету досягти справедливого політичного устрою. У даному випадку треба було досягати реформи Церкви в суспільному житті, а також її внутрішню реформу. Обидві повинні були відбутися через зміну відносин з римським престолом і через обмеження церковних володінь, про що Гуттен дуже багато зазначав у своїх творах².

У діалозі описано також про те, що лицарі можуть допомагати в тому, щоб обирати «порядного єпископа». Це зі свого боку свідчить, що Гуттен намагається надати лицарству особливе місце в державі. А у діалозі «Спостерігачі» він ще більше славить «звичайне дворянство», під яким ми розуміємо саме лицарство: «Вони утворюють лицарський стан – головну військову силу у німців, бо лицарі численні і добре навчені. Крім того, вони, мабуть, досі зберігають давню славу Німеччини - споконвіку притаманну німцям чесність і вроджену моральність. Вони перші прихильники всього німецького і вороги всього чужоземного»³.

У 1520 р., як було зазначено вище, після діалогу «Вадиск, або римська трійця» виходить трактат Мартіна Лютера «До християнського дворянства німецької нації про виправлення християнства». У цьому труді нам треба виділити головне. По-перше, Лютер у ньому починає звертатися до дворянства,

¹ Ульрих фон Гуттен. Вадиск, или римская троица // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 95.

² Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 126-127.

³ Ульрих фон Гуттен. Наблюдатели // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 138.

котре зможе йому допомогти у проведенні Реформації. Також Лютер не стільки нападає на зовнішню проблему папства, як на внутрішню, котру він пов'язує з «відпадинням від Бога»¹. До цього варто додати, що він пропонує схожі реформи папства, котрі висуває Гуттен. Зокрема, можна сказати про зменшення числа кардиналів; ліквідація фінансової політики римської курії. І далі наводить 27 пунктів потрібних реформ. По-друге, і це для нас важливо у контексті Гуттена, Лютер у творі зазначає, що треба діяти мирними способами, а це протирічить риториці Гуттена і Франца фон Зіккінгена.

Цей трактат Зіккінгену і Гуттену подобався. Скоріш за все, вони думали, що Лютер зможе піти по тому самому шляху. Але спостерігаємо, що методи різні, тому не дивно, що у діалозі «Повідомник І» Мартін Лютер зображений зовсім інший. Ймовірно, Гуттен намагався натякнути Лютеру, що тільки війна проти Риму допоможе втілити реформи. Також Лютер у трактаті не намагається казати тільки про дворянство. Для нього всі німці, не зважаючи на те, чи вони дворяни, бюргери, селяни – християни.

Для публіцистичної боротьби Гуттена проти Римської Церкви булла «*Exsurge Domine*», що погрожувала вигнанням, яку Папа Лев X опублікував у червні 1520 р. в Римі, стала поворотним моментом. Вона була налаштована проти Мартіна Лютера.

Хоча Гуттен не згадується на ім'я в самій буллі, він згадується в інструкції Лева X папському легату Джироламо Алеандру 1520 р.: легати мають довести буллу до відомих територіальних володарів та імператора, виконати низку пунктів і, зокрема, заручитися підтримкою щодо спалення єретичних та «гуситських» творів. Саме в цьому надзвичайно чутливому місці згадуються лише два твори Ульріха фон Гуттена. Серед тих творів був діалог «Вадиск, або римська трійця»².

¹ Фаусель Г. Мартин Лютер. Жизнь и дело. 1483-1521. Харьков, 1995. Т. 1. С. 149-150.

² Becker A. Ulrichs von Hutten polemische Dialoge im Spannungsfeld von Humanismus und Politik. V&R unipress. Bonn University Press. Göttingen, 2013. S. 170-171.

Варто сказати, що сам діалог має міру для суспільства, що він навіть згадується в цій інструкції. Зрозуміло, що в цей момент над Гуттенем висить хмара переслідування.

У даному контексті, розуміючи, що Гуттен, можливо, більше не зможе писати свої твори, і відчуваючи небезпеку, починає звертатися напряду до імператора Карла V.

У вересні 1520 р. він писав до Карла: «Папа направив до нас легата з Риму, щоб звести на мене звинувачення. Ти думаєш, мабуть, що справа на тому й закінчується, але я з'ясував і доводжу до твого відома, що мої вороги вже давно підшукали людей, які взялися покінчити зі мною кинджалом або отрутою – чим доведеться»¹. Гуттен, до речі, тут виправдовується стосовно своїх творів і робить це цілком справедливо з його точки зору. Він намагається довести імператору, що діяв в інтересах самого Карла і Священної Римської імперії, тому зазначає Гуттен: «[...] ти не допустиш, щоб у твоїй імперії носив ланцюги той, хто хотів позбавити від ярма всю Німеччину»².

Гуттен окремо зазначає, що він готовий був до того, аби робити спротив. Причому він повинен бути воєнний, але Ульріх довіряє імператору і сподівається, що Карл «на власний розсуд і своїми руками покарає злочинців»³. Тим самим, помічаємо, що Гуттен намагається дати зрозуміти імператорові, як він йому довіряє.

Також Гуттен написав «Послання німцям усіх станів», де він намагається описати небезпеку усім станам: «Коли ж я брався з крайньою наполегливістю розпитувати, з якого боку треба чекати нападу, вони відповідали, що головні призвідники – це легати папи римського в Німеччині і що краще б мені триматися подалі від куртизанів»⁴. Насправді значення цього твору велике, тому що Ульріх вперше звертається до всіх німців, не зважаючи на стан, на їхнє

¹ Ульріх фон Гуттен. Послание императору Карлу // Ульріх фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 325.

² Там само. С. 329.

³ Там само. С. 331.

⁴ Там само. С. 317.

економічне становище, заради того, аби вони зрозуміли політичну проблему Священної Римської імперії. Однак це виглядало наївно.

Курфюрст Саксонії Фрідріх на 1520 р. все ще відкрито не казав, що він підтримує Реформацію або взагалі на цей час її не підтримував. Тим не менш, Гуттен навіть писав йому¹.

Ульріх фон Гуттен, до речі, засудив цю буллу, котра направлена проти Лютера. Він написав передмову та післямову до видання. Ці твори написані доволі таки емоційно та із деякими прикладами дій папства стосовно Німеччині, котра направлена на сором їм².

Також Гуттен написав діалог, який має назву «Булла, чи Крушибулл». Співбесідниками виступають Німецька свобода, Булла, Гуттен, Франц (фон Зіккінген) і декілька німців. Захисниками Свободи у першу чергу виступає Гуттен, а потім Франц фон Зіккінген, який звертається до князів з метою їхнього розуміння ситуації і щоб вони стали на їхню сторону. Ймовірно, Гуттен зробив так, аби саме Зіккінген сказав це, бо він має вплив на князів й у дворі Карла V. Сам Гуттен у діалозі називає себе «Крушибуллом»³ - тим самим намагається дати зрозуміти, що він захищає Лютера. Подібне, до речі, можна побачити з його безпосередніх слів, котрі він адресував Лютеру: «У мені ти завжди знайдеш прихильника – що б не сталося. Тому надалі ти сміливо можеш ділитися зі мною всіма своїми планами. Повернемо Німеччині свободу, звільнимо батьківщину, яка так довго терпіла ярмо гноблення!»⁴.

У вересні Гуттен вирішує повністю порвати з Майнцом. Ульріх виїжджає до Ебернбурга у 1520 р., де мешкав Франц фон Зіккінген. До речі, коли Лютер видав свій труд “До християнського дворянства...”, то вони обидва запропонували реформатору стати під захист лицарства. Однак Лютер відмовився. Скоріш за все, він не вважав, що це варто уваги. Можна сказати, що

¹ Ульріх фон Гуттен. Послание курфюрсту Фридриху Саксонскому // Ульріх фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 305-315.

² Там само. С. 334-338.

³ Там само. С. 158.

⁴ Там само. С. 304.

для внутрішньої історії лютеранського руху вони мають величезне значення: захист особи Лютера з боку лицарського стану був задумом Гуттена¹.

2.4. ОБРАЗ АРМІНІЯ І ПОНЯТТЯ «СВОБОДА»

М.М. Вінклер у своїй книзі описує Армінія з точки зору міфу та ідеології. Використовуючи праці німецького історика Дітера Тімпе про Армінія та битву біля Тевтенбурзького лісу, М.М. Вінклер узагальнює біографію Армінія, яка контрастуватиме з тим, що пише про германського вождя лицар-гуманіст Ульріх фон Гуттен: Арміній служив у римській армії з 6 по 9 рр. н. е. Будучи офіцером під командуванням Вара, він очолив заколот германських допоміжних військ (включаючи херусків, якими він командував раніше) проти легіонів римської Рейнської армії. Це повстання традиційно розглядалося як повстання цілої нації проти гнобителів. Однак сучасні дослідження показують набагато більш нюансовану картину етнічної ідентичності та характеристик стародавніх племен. У результаті стало очевидним, що повстання було скоріше внутрішньою військовою справою, яка залишалася в рамках місцевої римської адміністрації аж до самої битви. Арміній, якому Вар беззастережно довіряв, скористався заворушеннями серед сусідів херусків – свевів, щоб обманом змусити Вара вивести сили з трьох легіонів у невідому частину країни далеко за римський кордон, щоб напасти на них там².

Тобто, спираючись на теорію Д. Тімпе, про що пише М.М. Вінклер, ми можемо дійти такого висновку: ймовірно, сам Арміній не ідентифікував себе з германським народом – і що це є конструктом. Арміній не усвідомлював себе як германця, щоб мати чітку диференціацію римлянина і германця, що дозволило б Армінію розрізняти «ми» і «вони». І про жодну «свободу германського народу» говорити неможливо, тому що це виключно римська ситуація.

¹ Schubert E. Ulrich von Hutten // Fränkische Lebensbilder Bd. 9. 1980. S. 107.

² Winlker M.M. Arminius the Liberator. Myth and ideology. New York, 2016. P. 1-2.

Тацит у своїх «Анналах» описує життєдіяльність та головні риси Армінія, котрі нас приваблюють. Зокрема, ми знайдемо такі пасажі: «...і ось Арміній, об'їжджаючи верхи військо та спостерігаючи за ходом битви, нагадує кожному загону, що ніхто інший, як він, Арміній, повернув їм (*тобто германцям*) свободу та знищив римські легіони...»¹. Далі римський історик дозволяє собі сказати так про Армінія: «Це був, безперечно, визволитель Германії, який виступив проти римського народу ще в часи його дитинства, і хоча іноді зазнавав поразок, але не був переможений у війні...»² і «...у варварських племен його оспівують і досі...»³.

Також Тацит підкреслює свободолюбність германців, що буде подалі всіяко у своїх творах зазначати Ульріх фон Гуттен. Варто навести висновок Г. Кнабе щодо цієї любові до свободи германців: «Свобода розкривається тут не стільки як тип суспільних відносин, скільки як певна загальна характеристика німецького світу та світогляду – як перебування поза розумно диференційованою й організованою дійсністю, у монотонній і тому байдужій просторовій нескінченності»⁴. Такі самі висновки робить Й. Штрауб⁵.

Після розгляду теорії Д. Тімпе та роботи Тацита ми можемо перейти до викладу основного матеріалу, який пов'язаний безпосередньо із образом Армінія, який надає Гуттен.

Деякі дослідники біографії Гуттена виділяють тільки символічну, національну складову образу. Однак серед них немає чіткої характеристики цього образу.

Г. Гальборн пише про те, що саме Гуттен започаткував культ Армінія в Німеччині. Також історик зазначає, що Гуттен зумів надати нового змісту поняттю свободи, перенісши його з незалежності станів на незалежність нації від іноземного впливу⁶.

¹ Корнелий Тацит. Сочинения в двух томах. Ленинград, 1969. Т. 1. С. 64.

² Там само. С. 81.

³ Там само. С. 82.

⁴ Кнабе Г.С. Корнелий Тацит. (Время. Жизнь. Книги). Москва, 1981. С. 141.

⁵ Straub J. Liberator haud dubie Germaniae. – Zeitkritik im Urteil des Tacitus über Arminius // Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft. 1982. Bd. 8. S. 224-231.

⁶ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 107.

Р. Кюнемунд у загальних рисах вказує на образ Армінія, створений Гуттеном. Але проблема полягає в тому, що Р. Кюнемунд пише про образ, який сформувався вже у 1519 та 1520 рр. після діалогу «Арміній» та листа до Фрідріха Саксонського. По суті, Р. Кюнемунд дає розуміння того, яким чином сформувався діалог, що на нього вплинуло і яким він є у результаті¹.

Г.М. Гендрі виділяє специфіку та сутність образу Армінія, описуючи його як «найпрекраснішого борця за свободу». У загальних рисах Г.М. Гендрі не дає повноцінного розуміння образу. Однак дослідник вказує, що образ Армінія був представлений як надихаючий приклад і що Гуттен натякнув на причинно-наслідковий зв'язок між свободою, за яку боровся Арміній, середньовічними конфліктами з Церквою та сучасним протистоянням папській експлуатації². У всіх випадках опису образу не виділяються певні характеристики, притаманні лицареві. Однак Г.М. Гендрі правильно зазначає, що цей образ є надихаючим прикладом, але лише для невеликої групи людей, а саме – для лицарського стану.

А. Беккер вказує на те, що Арміній тут постає не лише «як найкращий і найхоробріший полководець в історії; Гуттен встановлює з ним безпосередній зв'язок, називаючи його, у варіації на судження Тацита, «нашим визволителем» (*liberator poster*). Так він вибудовує Армінія як моральний авторитет, який із підземного світу оцінює становище сучасної Німеччини, свого потомства (*posteritas*), і порівнює його з історичним визволенням від римлян»³. І безперечним є тим фактом, що Гуттен демонструє лінію минуле-сучасність у діалозі «Арміній». Варто зазначити, що Беккер правильно зазначає, що саме поняття свободи у Гуттена не є однозначним, і пов'язує його з образом Армінія; крім того, А. Беккер підкреслює, що відсутній зв'язок між розумінням свободи Гуттена та філософсько-теологічним дискурсом Лютера⁴, у чому ми зможемо

¹ Kuehnemund R. *Arminius or the Rise of a National Symbol in Literature*. Chapel Hill, 1953. P. 14-19.

² Hendry G.M. *Weapons of propaganda: national character and history in the pamphlets of Ulrich von Hutten and his contemporaries*. Columbia, 1991. P. 98-108.

³ Becker A. *Ulrichs von Hutten polemische Dialoge im Spannungsfeld von Humanismus und Politik*. Göttingen, 2013. S. 141.

⁴ Ibid. S. 150.

переконатися. Однак він не проводить ретельного аналізу образу в просторі та часі.

У свою чергу ми будемо вказувати на те, що образ Армінія залежить від історичного контексту та внутрішніх причин Гуттена. Завдяки цьому образ і конструюється.

Арміній з'являється у Гуттена в 1515-1516 рр., коли власне видають «Аннали» римського історика Тацита. Ми про це сказали вже в минулому розділі. Сам образ не був настільки радикальним, а лише говорив про перемогу над римлянами, про свободу, називаючи його «німецьким Брутом»: «А ось, вирвавшись у лютій боротьбі за свободу, сходяться войовничі народи й під проводом німецького Брута беруться до зброї – і Арміній живий, досі живий»¹.

З однієї сторони, стає зрозумілим, що історичний приклад Армінія має сенс, оскільки Гуттен його розширює до самого імператора Максиміліана, присвячуючи йому свої елегії. З іншої, Арміній не виділяється прямо сильно, тому що одночасно тут є ще й приклад Аріовіста та інших правителів, які знаходяться у генеології видатних германських вождів та політичних діячів.

У тих випадках, коли зустрічається Арміній у віршах до Максиміліана I, то варто підкреслити контекст, в якому він з'являється. Тоді відбувалася війна Камбрейської ліги, коли імператор Максиміліан I воював проти Венеціанської республіки. У свою чергу Гуттен неодноразово описує Венецію не в кращих тонах. Зазвичай, ми зустрінемо там «нечистих людей», котрі «вічно квакаючі лягушки», «хитрі» та ті, що «брехливо засуджують», а імператор описан як «Цезар» та «Юпітер»². Вочевидь, Гуттен був проти миру, так як, на його думку, це тільки призведе до негативного наслідку. Він пише: «Нещодавно вони були люті, але, зазнавши поразки від твоєї зброї, тепер вони прагнуть укласти з тобою мир – це єдиний притулок для їхньої зради, - звісно, щоб згодом легше придушити тебе, коли ти цього не очікуватимеш; саме таку нечестивість вони замислили вже тоді...»³.

¹ Ulrichi ab Hutten equitis germani opera quae extant omnia / ed. E. J. H. Münch. Berlin, 1821. Vol.1. P. 296.

² Ibid. P. 115-116.

³ Ibid. P. 115-116.

То виходить, що Гуттен у даному випадку використовує образ Армінія, щоб продовжувати війну проти Венеції. Він навіть готовий брати участь у цій війні разом з іншими лицарями. В його творах 1515-1516 рр. ми зустрічаємо відверту ідеалізацію імператора, що відповідає самій ідеї Гуттена: більша централізація влади монарха, ідея універсальної імперії та велика роль лицарства.

В одному випадку, який стосується вже особисто Гуттена, варто вказати на ворожнечу з герцогом Ульріхом Вюртемберзьким в 1515 р. Ганс фон Гуттен мав дружину, яку звали Урсула Тумб, в яку закохався власне Ульріх Вюртемберзький. Ганс був вбитий герцогом у лісі. Піднявся рід Гуттенів проти герцога і також Ульріх фон Гуттен.

Тут нам варто зосередити увагу на тому, що саме поняття свободи розкривалося в контексті такої форми влади як тиранія, і далі Гуттен пише навіть з цього приводу діалог «Фаларіс». Арміній у даному випадку не ідеалізувався, так як Гуттен вказує на погану рису германського вождя, який хотів отримати повну владу, однак германці його вбили. Гуттен це пояснив тим, що самі германці по природі не можуть терпіти таке обмеження політичної свободи. У третій промові до Ульріха Вюртемберзького ми читаємо: «Наші предки (*тобто германці*) (я ще раз повторюю це), вважаючи за негідне своєї свободи бачити римські батоги й сокири між Рейном та Ельбою, напали на могутнє військо й знищили його. Але навіть славетного вождя, найхоробрішого полководця Армінія, під чийм проводом і заступництвом вони (*германці*) здійснили таку велику справу і кого визнавали відновлювачем своєї свободи та захисником загального порятунку – його, коли він почав прагнути царської влади, вони не терпіли!»¹. По суті кажучи Гуттен таки розуміє цю ситуацію як політичну небезпеку для імперії, тому ми зможемо навіть прочитати, що герцог винен, що «зробив імператора Максиміліана об'єктом наклепу»².

¹ Ulrichi ab Hutten equitis germani opera quae extant omnia / ed. E. J. H. Münch. Berlin, 1822. Vol. 2. P. 126-127.

² Ibid. P. 124.

Коли Гуттен пише окремий діалог «Арміній» у 1519 р. (1520 р.)¹, то тепер ми маємо справу з конкретним прикладом, який починає розширюватися ще більше.

Все це свідчить про те, що саме Арміній у розумінні Гуттена має велику цінність. І тим самим все більше радикалізує свій дискурс війни проти інституту Папства. Ця еволюція образу Армінія ще контрастує з контекстом, в якому перебуває Гуттен. У 1519 р. відбувається Лейпцизький диспут, в якому Мартін Лютер порушує проблему божественної влади Папи Римського. Раніше почалася справа, пов'язана з Рейхліном, яка триває до 1520-х рр. Ульріх фон Гуттен у 1519 р. розуміє цінність Реформації і приєднується до М. Лютера. У цьому ж році Гуттен пише діалог, хоча саме його видання не було. Г.М. Гендрі вказує, що видання, можливо, не відбулося через те, що Гуттен приховав (або не опублікував) цей діалог, коли його надії на появу нового Армінія в особі Карла V були зруйновані імператорським едиктом проти Лютера².

На образ Армінія впливала Реформація, так і ще сама хвороба, котра змушувала Гуттена багато часу проводити у ліжку. Ми продовжимо думку Л. Джилінгса, вказуючи на те, що подальші твори характеризуються агресією та нервозністю, що можна описати як акт сублімації. Про свою хворобу свідчив Гуттен у листі до Вілібальда Піркгеймера за 1518 р.: «А далі, якщо б я міг уникнути лих, яких я хотів би радше, ніж тих тілесних — я вважаю їх хворобами, які іноді мене турбують...»³. Чому ми кажемо про агресивний, деструктивний психологічний стан особистості Гуттена? Якщо ми звернемо увагу на одне джерело, а саме лист Гуттена до Вілібальда Піркгеймера від 1518 р., то можемо дійти висновку, що парадоксальним чинном ці категорії його стану залежали також від деяких обставин. Перше, що ми можемо виділити — так це хвороба. Хвороба дуже сильно впливала на тіло Гуттена, через що він не міг постійно брати участь у тому чи іншому ділі, де, на його думку, він мусить

¹ Fröhlich F. Ulrichs von Hutten Arminius, Herrman, ein Dialog, und Georg Spalatinus Geschichte des deutschen Heerführers gegen die Römer, Herrman, Lateinisch und Deutch. Wien, 1815. S. 11-57.

² Hendry G.M. Weapons of propaganda: national character and history in the pamphlets of Ulrich von Hutten and his contemporaries. Columbia, 1991. P. 100.

³ Hutteni, Ulrichi, equitis Germani. Opera quae reperiri potuerunt omnia / ed. E. Böcking. Lipsiae, 1859. Vol. 1. P. 195-217.

бути. Наш тезис у даному випадку наступний: Ульріх фон Гуттен намагався сублімувати своє положення із-за хвороби, що вилилося у джерелах 1519-1523 рр., де він імпульсивно і радикально захищається від нападків, засуджує когось, створює образ Армінія. І все це має емоційне забарвлення, використання гострих слів, якими він закидував своїх опонентів. Ми не повинні тоді дивуватися тому, завдяки чому пропонує Ульріх фон Гуттен втілити реформи – це війна. Війна для Гуттена була радикальним і, мабуть, єдиним для нього швидким та надійним засобом реформування Священної Римської імперії. Про це навіть може свідчити лист Гуттена до Фрідріха Саксонського 1520 р., де він по суті, надаючи історичний приклад Армінія, пропонує почати військові дії проти Папської області, яка як раз таки стає на заваді.

Наприклад, він все більше заціклюється на таких словах як: «свобода» (*libertas*), «євангельська свобода» (*Evangelische Freiheit*), «християнська свобода» (*Christiana Libertas* або *Christlicher Freiheit*), «громадянська свобода», «наша свобода» (*nostra libertas*) на 1519-1523 рр. Причому це слово зустрічається як головний співучасник під назвою «Германська Свобода» (*Libertas Germana*) у діалозі, також з'являється у творах слова та словосполучення тодішньою німецькою мовою, однак це тільки говорить про те, наскільки Гуттену була важлива ця «свобода», і тим самим можемо говорити про його прояв гіперфіксації. Також варто підкреслити ще саме національний вектор думки, який ми помічаємо у Гуттена. В його творах лунають все більше слова «німецький» (*teutscher*), «німці» (*Teutschen*), «нація» (*Nation*), «німецька свобода» (*der teutsche Freiheit*), «свобода німецької нації» (*teutschen Nation Freiheit*) тощо.

Ця свобода, якщо її характеризувати, мала історичну, патріотичну, національну, лицарську та особисту рису. Гуттен зміг надати цій свободі, через образ Армінія, таких особливостей, котрі намагалися втілити лицарі, де Гуттен поширював свій вплив. І навіть, можна сказати, що тільки цей табір намагався втілити настільки кардинальні та рішучі ідеї.

Все це показує, крім того, на поведінку і мотивацію Гуттена щодо радикальних переворотів у його свідомості, що вилилося в його деструктивному характері дискурсу, який він створив. Це образ, суть якого полягає у тому, аби почати військові дії, консолідувавши усі верстви (як це намагався зробити Гуттен безуспішно) проти Папської області. Він був небезпечним та занадто ідеалістичним. Гуттеніві не вдалося підняти верстви населення через цю політичну риторику, викидаючи на задній план соціально-економічні проблеми. Фрідріх Енгельс напише про це так: «... у своїх творах Гуттен звертається до селян, він лише трохи зачіпає щекотливе питання щодо ставлення до дворянства і намагається спрямувати всю лють селян головним чином проти попів»¹.

Виходячи з цього, ми вказуємо на те, що образ Армінія, за словами А. Беккера, інструменталізується у творах Гуттена. Хоча сама пропаганда образу дійсно була широка і тривка, однак вона не привертає увагу тих людей, до яких цей образ навіть звертався особисто. Приміром як це було в листі до Фрідріха Саксонського за 1520 р. чи до імператора Максиміліана.

До речі, ми помічаємо як змінюється тон Гуттена, як він радикалізується, як він дозволяє собі виражатися стосовно тих, хто проти М. Лютера. Тут ми не повинні дивуватися тому, як намагався натякнути Еразм щодо його дій (і він його застерігав ще у 1519 р.)² та яка була між ними суперечка у результаті.

Тож ми можемо помітити, що Гуттен не намагався подавити агресію, а дискурс тільки загострювався і набував все більшої радикальності. Серед лицарства такий дискурс розділявся очевидно, бо тоді ми не зможемо пояснити мотив Лицарського повстання 1522-1523 рр., так як Гуттен приналежав до лицарського стану. Крім цього, Гуттен явно хотів певних привілеїв лицарству, а вплив його на інших лицарів, зокрема, на Франца фон Зіккінгена, великий. До речі, можна процитувати фрагмент з листа до Піркгеймера, де Гуттен пише: «Чи думаєш, що я колись, серед своїх лицарів, зможу заспокоїтись? Хіба ти

¹ Энгельс Ф. Крестьянская война в Германии. Москва, 1952. С. 146.

² Эразм Роттердамский. Письмо Ульриху фон Гуттену. Эстетика Ренессанса. Антология. Москва, 1981. Т. 1. С. 431-437.

забув, у яких заколотах і яких душевних метаннях живуть люди нашого стану? Не думай так, і не мірай моє життя своїм»¹.

До речі, дуже цікаво буде порівняти розуміння поняття свободи у Гуттена і Лютера.

Лютер вказує на поняття «свободи» як свободи християнина в тому плані, що він здатний без інституту папства, залишаючи як другорядний фактор добрі справи, але завдяки вірі досягти спасіння. Розуміння поняття свободи Лютером полягала у її теологічному обґрунтуванні із поясненням природи внутрішньої людини як наслідок віри². У праці «Про свободу християнина» ми читаємо: «...справжня віра в Христа – це незрівнянне багатство, яке приносить із собою повне спасіння і позбавляє людину від усякого зла...»³. Або ж: «Проповідувати Христа – це означає жити душою, робити її праведною, звільнити її та спасати її, за умови, що вона вірить у те, що проповідується. Лише віра є спасительним і дієвим застосуванням Слова Божого...»⁴.

Також варто підкреслити, що Лютер з самого початку, коли він поширив свої «95 тезисів», не розраховував на те, що це може призвести до таких бурхливих дій. Він не хотів, щоб його ідеї призвели до радикальних наслідків, зокрема до війни. Його методи для реформи церкви були вказані в зверненні «До християнського дворянства німецької нації». Там Лютер пише: «Нам же, незважаючи на те, що лиходії гідні покарання, слід відмовитися від насильства, в смиренній надії доручити справу Богу, з праведною молитвою сподіватися на Божу допомогу і не звертати уваги ні на що, крім горя і лиха нещасного християнства...»⁵.

У Гуттена же саме поняття свободи розмите, проте при цьому воно чітко характеризується в більшості випадків політичністю. Навіть якщо в роботах вживаються такі слова, як «євангельська свобода» або «християнська свобода»,

¹ Hutteni, Ulrichi, equitis Germani. Opera quae reperiri potuerunt omnia / ed. E. Böcking. Lipsiae, 1859. Vol. 1. P. 195-217.

² Брендлер Г. Мартин Лютер: Теология и революция. Москва; Санкт-Петербург, 2000. С. 157.

³ Лютер М. Избранные произведения. Санкт-Петербург, 1994. С. 28.

⁴ Там само. С. 27.

⁵ Там само. С. 58.

то, по-перше, варто враховувати ці поняття в певному контексті, і, по-друге, ці поняття суперечать поняттю свободи у Лютера.

Як було вище сказано, то діалог «Арміній» написаний в 1519/1520 р., якраз в той час, коли відбувається Лейпцизький диспут, в якому Лютер вказує на проблему божественної влади Папи Римського, собори та Яна Гуса. Образ Армінія точно так само потрапляє під історичний контекст (подалі тут варто враховувати лист Гуттена до Фрідріха Саксонського 1520 р.), тому що всі його вказівки на історичний приклад Армінія створюються в контексті, в певному часовому та просторовому відрізку. Це були ті події, які Гуттен відносив до важливих або ті, які стосувалися його особисто (як полеміка щодо герцога). З більшості цих прикладів Гуттен піднімав питання свободи.

З цього випливає, що, швидше за все, Гуттен підлаштовувався під певний контекст подій, які він вважав важливими, і саме під них він надавав різне значення свободі. З цієї причини і не ясно, в якій мірі Гуттен використовує це поняття. Але розриви в дискурсах вказують на те, що це поняття мало політичний сенс, ніж теологічний, як у Лютера.

Навіть якщо Гуттен знайшов спільний знаменник, щоб приєднати Лютера до себе, то виходить, що сам образ починає розрив у дискурсах, що заважає і протирічить консолідації між Гуттеном і Лютером. Можливо, що Гуттен цього і не розумів або думав, що він правильно зрозумів про що мислив Лютер щодо свободи християнина. Саме образ і міг бути однією із причин чому Лютер не приєднався до Гуттена.

Якщо Гуттен намагався добитися свободи через війну, то Лютер відверто каже, що насилля не повинно бути, щоб отримати свободу. Лютер напише у 1521 р. до Г. Спалатини: «Ти бачиш, чого прагне Гуттен... Я не хочу боротися за Євангеліє насильством і вбивствами; я так і написав йому. Словом було переможено світ, словом було збережено церкву, так само словом вона буде відновлена»¹.

¹ Цит. за: Володарский В. М. Спор Эразма и Гуттена // Эразм Роттердамский и его время. Москва, 1989. С. 137-148.

Зміна образу Армінія в творчості Ульріха фон Гуттена демонструє стрімкий перехід від символічної складової, до радикального інструментарію політичної боротьби. Образ Армінія тісно пов'язаний із неоднозначним поняттям «свободи», котре залежало від історичного контексту, в якому перебував сам Гуттен. Важливо підкреслити глибокий розрив у розумінні свободи між Гуттеном та Лютером: якщо для реформатора свобода була передусім духовним спасінням через віру та «Слово», то для лицаря-гуманіста вона мала суто політичний, національний та військовий характер. Саме ця гіперфіксація на «германській свободі» як акті збройного спротиву зумовила деструктивний і занадто ідеалістичний характер дискурсу Гуттена. Його намагання консолідувати суспільство навколо ідеї війни з Римом виявилися марними, оскільки він ігнорував нагальні соціально-економічні проблеми селянства, зосереджуючись у більшості на антиклерикальній риторичі. Зрештою, радикалізація образу Армінія та відкриті заклики до насильства призвели до неминучого конфлікту з Еразмом Роттердамським та дистанціювання самого Лютера, який не поділяв прагнення Гуттена вирішувати релігійні питання насиллям.

Тут же ми хочемо сказати, що Арміній вочевидь був надихаючим прикладом та архетипом (праобразом), який був складової ідеології лицарів перед Лицарським повстанням 1522-1523 рр. Ульріх фон Гуттен, як стає зрозуміло, стає ключовою фігурою, котра поширює цей образ на лицарський стан.

У цьому випадку ми хочемо підкреслити дослідження Й. Гейзинга в області лицарської культури. Зокрема, в тих главах, де присвячено лицарству, він пише, що прагнення до лицарської слави та честі «...нерозривно пов'язане з шануванням героїв; середньовічні та ренесансні елементи тут зливаються воедино. Життя лицаря – це наслідування... Втім, усі сучасники надавали великого значення цьому свідомому наслідуванню, вбачаючи в ньому рушійну силу своїх вчинків»¹.

¹ Хейзинга Й. Осень средневековья. Санкт-Петербург, 2011. С. 120-121.

З цього ми можемо вивести тезис, що Арміній є виключно ідеальним прикладом для лицарського стану, котрий чітко вкладається загалом в дискурс Гуттена та в ідеологію, яка вибудовується в контексті цих подій у 1520-х рр.

Окрім цього, варто сказати про Ейтельвольфа фон Штейна. Гуттен із самого дитинства, з моменту, коли він потрапив у монастир, знав Ейтельвольфа. Це була людина із лицарського стану, який власними силами здобув гуманістичну освіту, читаючи різних античних авторів.

Чому він для нас важливий? Гуттен у листі до В. Піркгеймера оцінював Ейтельвольфа як лицаря, так і гуманіста. Власне кажучи, тут ми, мабуть, можемо прослідкувати як раз таки виникнення ідеї реформи лицарства, яку Гуттен буде прагнути поширювати далі. Але зараз для нас важливо те, що Гуттен і сам намагався у собі це поєднати, і наводив чудовий приклад власне Штейна. Тож Гуттен дійсно не хотів позбуватися свого лицарства, зазнаючи, що він зможе поєднати дві справи водночас. Якщо Гуттен на цьому акцентував увагу, то у нас не повинно викликати сумнівів, що він був на роздоріжжі, яка намагалася з нього витягнути конкретно гуманізм або лицарство, що і казав В. Піркгеймер. Наприклад, Гуттен відповідає в листі: «Чи думаєш ти, що мої здібності настільки слабкі, що я не можу витримати поєднання цих двох справ? Хіба тобі здається дивним мати водночас справи й заняття науками?»¹. Вочевидь, Гуттену хотілося довести, що він зможе поєднати в собі ці різні способи життя. Це свідчить про те, що сам лицарський стан починає знаходитися на маргіналіях, що проявляється через низку причин. Зокрема, це сам розвиток зброї й армії, котра не потребує більше лицарів.

Як помічаємо, то для гуманістів дійсно вибір Гуттена є дивним і не вкладається в гуманістичні канони способу життя, на що і натякає В. Піркгеймер. Сам Гуттен між іншим хотів поїхати разом з Еразмом Роттердамським до Британії та повністю порвати із навчання юриспруденції. З деяких листів нам стає відомим, що це навчання відбувається проти волі

¹ Hutteni, Ulrichi, equitis Germani. Opera quae reperiri potuerunt omnia. Ed. E. Böcking. Lipsiae, 1859. Vol. 1. P. 195-217.

Гуттена, який був змушений вчитися в Італії¹. Хоча з цього він мав привілеї, але, як можна зрозуміти, він зробив примху батька. Амбівалентність Гуттена, яка проявлялася у нього приблизно з 1516 по 1520 рр., як це виходить з листів, можна спробувати пояснити тим, що Гуттен мав вакуум всередині себе (можливо, це пов'язано з його ідентичністю, котру він точно описує в 1518 р.), який міг проявлятися до того часу, коли він знайшов для себе очевидні праобрази, які допомогли йому зрозуміти і облаштувати вектор його думки та життя, який ми помічаємо в його листах і творах.

Таким чином, це може підтверджувати наш тезис про сублімування Гуттеном свого положення із-за хвороби, котру він описав у 1518 р. В. Піркгеймеру. А такий агресивний тон і фіксація на певних словах в радикальному дискурсі, що з'являється у джерелах, може пояснювати зміни в його свідомості. Його праобрази Ейтельвольфа фон Штейна та Армінія стали позитивними прикладами, котрих він намагався дотримуватися і доводив, що можливо водночас робити дві справи, які між собою протилежні. Арміній став небезпечним, деструктивним зразком, а фон Штейн тільки надав думку Гуттенові щодо реформи лицарства, про яку ми згадали вище.

Тож Ейтельвольф фон Штейн та Арміній у певному сенсі доповнюють друг друга. Вони для Гуттена не становлять противаг і він вдало зміг поєднати їх. У такий спосіб історичний приклад Армінія навіть кардинально змінив напрямок думки у творах Гуттена.

2.5. ВОРМСЬКИЙ РЕЙХСТАГ

Після того, як було видано буллу проти Лютера, на нього почалися гоніння.

Професор Екк разом із Джироламо Алеандром повинні були у Священній Римській імперії притягувати увагу німців до себе проти Мартіна Лютера. У той час Алеандр повинен був представляти папу при дворі

¹ Ulrichi ab Hutten equitis germani opera quae extant omnia / ed. E. J. H. Münch. Berlin, 1822. Vol. 2. P. 297-298.

імператора в Нідерландах і на сеймі імперії у Вормсі, щоб забезпечити публікацію булли проти Лютера разом з виконавчими мандатами від цивільної влади на західних і рейнських територіях. Якщо питання стосовно Лютера - як його засудити - не викликали труднощів, то з Гуттенем було складніше. Очевидним було те, що видати німецького дворянина важче, ніж монаха-єретика, а оскільки лютеранське питання було важливішим і нагальнішим, то всі зусилля Алеандра були зосереджені саме на ньому¹.

У грудні 1520 р. Лютер зробив те, що планував ще у червні того ж року, а саме спалити книги церковного права. Він про це писав придворному Фрідріха Саксонського Спалатіну². У Віттенберзі студенти почали масово спалювати книги папського права і схоластичної теології. Згодом підійшов Лютер до багаття, в яке кинув буллу Льва X.

Також варто сказати, що Лютер вже пише свої твори німецькою мовою заради досягнення всебільшої підтримки серед суспільства. У свою чергу це справило вплив на освічених людей, як Гуттен³. В одному із віршів декламує:

«Писав я колись латиною —
Не всім ясна латинь моя.
Тепер же по-німецьки я
Німецькій нації кричу:
Пора помститися! Час — до меча⁴!»

Подалі його діалоги будуть перекладені на німецьку мову. Таким чином, діло Гуттена і Лютера починає широко розповсюджуватися. Тепер діалоги Гуттена не тільки читатимуть люди освічені, які знають латину, а й німці. Вони починають цікавитися проблемами, котрі висуває Гуттен, а він у свою чергу може масштабно звертатися до них. Його діло може стати сильним і мати велику підтримку. Однак як видно з результату, про що ми написали вище, то ми вказуємо, що не вийшло.

¹ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 148-149.

² Фаусель Г. Мартин Лютер. Жизнь и дело. 1483-1521. Харьков, 1995. Т. 1. С. 180-181.

³ Соловьев Э.Ю. Непобежденный еретик: Мартин Лютер и его время. Москва, 1984. С. 148-149.

⁴ Ульрих фон Гуттен. Жалоба и предостережение против непомерного нехристианского насилия папы и недуховного духовенства // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 389.

У січні 1521 року, поки Гуттен намагався з'ясувати, наскільки він може розраховувати на власну родину, відкрився Вормський рейхстаг. Ульріх спостерігав за відкриттям рейхстагу, чекав, що буде далі – тим більше, що поки що не міг передбачити навіть, чи допоможе йому родина в його особистій ворожнечі. На початку 1521 р. Ульріх фон Гуттен веде активне листування з родом Гуттенів, щоб отримати від них офіційну підтримку. У всьому цьому можна вбачити логіку Ульріха фон Гуттена, оскільки на той момент ситуація почала ще більше загострюватися. Ми можемо визначити її такою з 1520 р., коли Гуттен пише листа імператору Карлу V. У цьому листі Гуттен описує, що до нього надсилають легатів, які «переслідують» його, хочуть «знищити»; Гуттен також описує, що йому стало відомо, що Папа Лев X наказав князям в імперії схопити його і в кайданах доставити до Риму.

Все це дає зрозуміти, що Гуттен відчував величезну небезпеку, яка нависла над ним. Тому він просить імператора обміркувати саму ситуацію. Крім того, Гуттен надає докази, які свідчать про те, що його справа справедлива і що він «не перестає думати про свободу», яка «здавна і по праву належить нашій країні... і ненавиджу чужеземне ярмо».

В одному з листів, який Гуттен написав Еразму Роттердамському в листопаді 1520 р., також містяться подібні слова про небезпеку, що виникла через буллу Лева X. Можливо, що Гуттен хотів привернути Еразма на свій бік, щоб той зміг відчувати спільну небезпеку, яка нависла між ними, і таким чином їх консолідувати. Гуттен пише у листі: «...ти йшов попереду нас, ти навчав нас, ти першим пробудив у людей прагнення до свободи»¹, а в іншому місці ми читаємо таке: «...ти стільки років ставився до понтифіка м'яко й улесливо, навіть хвалив його; і чого ти домігся, крім того, що він люто тебе зненавидів і бажає твоєї загибелі?»². Цей лист лише підкреслює важливість поняття свободи. Хоча Гуттен добре розуміє, що Еразм не схвалює його методи, але при цьому їхня мета спільна – свобода для Німеччини.

¹ Ulrichi ab Hutten equitis germani opera quae extant omnia / ed. E. J. H. Münch. Berlin, 1824. Vol. 4. P. 49-53.

² Ibid.

Так само Гуттен намагається знайти підтримку у своїй родині, але, як видно з цих листів, попри активні розмови на цю тему, він її не отримав. Родина розуміє, у що вплутався Гуттен – вони бачать його антипапську позицію. В одному з листів нам стає зрозуміло, що родина також знала про те, що «... у Вормсі багато кардиналів і князів», що свідчить про підготовку рейхстагу та майбутнє засудження Лютера. Ульріх чекав від них позитивної відповіді. Але при цьому вони пишуть: «... якщо його справа має під собою добру основу (на що ми сподіваємося), то це принесе всім нам, Гуттенам, велику честь. І нехай пан Ульріх почує і побачить, що ми як родичі готові допомогти йому справою і порадою в міру наших сил, де тільки зможемо»¹.

Ще один цікавий момент, пов'язаний із пошуками Гуттеном підтримки, полягає в тому, що через Франца фон Зіккінгена йому вдалося налагодити контакт із французьким лицарем Робертом де Ламарком. У цих листах помітно, що де Ламарк повністю підтримує позицію Ульріха фон Гуттена і навіть захоплюється ним за його ерудицію та знання латини, яких не мав де Ламарк, що, найімовірніше, підкреслює унікальність Гуттена.

Роберт де Ламарк відповість Гуттену так: «...ви можете сміливо їхати до мене, бо я обіцяю вам, що в усіх моїх будинках ви знайдете безпеку...»², а в листі до Зіккінгена читаємо навіть таке: «Можеш сміливо заспокоїти його (тобто Гуттена): у мене він буде в безпеці і від Папи, і від його кардиналів. І якби він захотів привести з собою кількох полонених кардиналів – я б охоче йому в цьому допоміг»³. Також де Ламарк ставиться до Лютера з повагою.

Варто підкреслити, наскільки широкою могла бути підтримка Гуттена, а також те, що про його справу проти Папської області було широко відомо. Цікаво в цьому випадку те, що через Франца фон Зіккінгена зосереджуються зв'язки навколо лицарів, а з точки зору розуміння Гуттенем ролі лицарства це має величезне значення.

¹ Ulrich von Hutten. Deutsche Schriften. Strassburg, 1891. S. 159-160.

² Ibid. S. 156.

³ Ibid. S. 155-156.

Також нам потрібно зробити висновок про те, яке значення мала справа Гуттена. Вся ця небезпека, яку відчував Гуттен, дійсно має під собою те, що він намагався всіма силами знайти велику підтримку, яка допоможе йому. Однак у 1521 р. ми вже маємо потенційну війну проти Папської області, яка описувалася в багатьох ідеологічних творах, що характеризуються максимальною радикальністю дискурсу, зокрема про що вже писалося – про образ Армінія.

Чи стане імператор врешті-решт на бік німців? Якщо на горизонті з'являвся хоча б натяк на рух у цьому напрямку з боку Карла V, в Гуттені знову, як і в 1519 р., спалахувала туга за справжнім німецьким імператором.

За усіма діями рейхстагу спостерігав Гуттен. Варто сказати, що все ще гоніння на нього не припинилися. Не менш показовими є постійні донесення папського нунція Алеандра до Риму, хоч би як сильно вони не перебільшували загрозу планів Гуттена.

Карл V зрозумів, що вчення Лютера є явною єрессю. Він хотів заручитися підтримкою Папи заради зовнішньополітичних амбіцій проти Франції.

Питання, яке ставилося до Вормсу, було щодо того, чи потрібно Лютеру бути на рейхстазі. Сам Лютер відповів на це позитивно.

Треба, до речі, зазначити на тому, що в народі почалися бродіння, які були направлені проти Риму, що боявся Алеандр та інші нунції і кардинали.

Врешті-решт, міркування Карла дійшли до того, що потрібно безпосередньо запитати у Лютера, без публічного обговорення, чи визнає він свої книги і чи готовий відректися від них.

Коли Лютер прибув у квітні до Вормса, то йому написав листа Гуттен. «А в мені можеш не сумніватися: поки ти вірний самому собі – я з тобою, до останнього подиху»¹ - так писав до Лютера Гуттен, розуміючи, чия і яка доля вирішується. Доповнюючи, треба наголосити, що Гуттен напрямую каже Лютерові свої амбіції: « [...] але відмінність між нами полягає в тому, що мої

¹ Ульріх фон Гуттен. Письмо Лютеру // Ульріх фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 379.

плани й помисли пов'язані зі справами людськими, а твої – набагато досконаліші!»¹.

У цьому рейхстазі від Лютера відповіді на питання, які ми описали вище. Лютер почав казати про те, що його аргументи повинні бути обговоренні через Святе Писання. У свою чергу Лютер доповнював, що він готовий вислухати контраргументи. Лютер був засуджений.

Таким чином, Вормський рейхстаг 1521 р. зруйнував більшість сподівань Гуттена. Очікування, які він покладав на Карла V, виявилися ілюзорними, і якщо Гуттен думав, що своїми публікаціями вплине на дії станів, він був грубо обманутий. Гуттен не зміг вплинути на імператора. Більше він не міг покласти зусилля на Карла, тому треба було діяти.

2.6. ЛИЦАРСЬКЕ ПОВСТАННЯ 1522-1523 рр.

Ульріх фон Гуттен гуманіст, який був єдиним, хто звернувся до всіх верств населення², що нетипово для гуманізму. Окрім цього, як правильно зазначає В.О. Дятлов, Гуттен казав про певну неповноцінність та визнання відсутності політичної нації³.

Німецькі гуманісти, і не тільки, вважали себе «освіченими аристократами», котрі були набагато вище за інших. Вони свідомо протиставляли себе нижчим верствам населення - і не хотіли, таким чином, мати щось спільне з ними. Але Гуттен порушив цей канон. Зрозуміло, що з політичних причин.

Проримський табір розумів, що у Зіккінгена є пролютеранські погляди. Алеандр ще раніше писав з Вормса до Риму, що Зіккінген вивчав твори Лютера і поглинав їх. Наприкінці рейхстагу, тобто через місяць після появи Лютера у Вормсі, новини були найбільш тривожними. Легат чув про погрози Зіккінген на

¹ Ульріх фон Гуттен. Письмо Лютеру // Ульріх фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 380.

² Scott T. The Problem of Nationalism in the Early Reformation // Renaissance and Reformation. 2017. Vol. 40, № 4. P. 161-177.

³ Дятлов В.О. Реформація XVI ст. у Німеччині: між універсалізмом і націоналізмом // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2002. Вип. 7. С. 356-364.

адресу духовенства і нунціїв, і навіть про те, що Зіккінген має плани проти Тріра. Власне кажучи, за ці тижні ідея домогтися докорінної реформи церкви та імперії шляхом захоплення курфюршества Тріра, здається, повністю визріла¹.

Варто сказати, що не одразу Франц розпочав ці дії. Наразі стояла війна проти Франції, котра виявилася для війська Зіккінгена невдачною. І вже, після цих подій, Зіккінген розробляє план щодо Тріру.

Між ним і курфюрстом Тріра, архієпископом Ріхардом фон Грейффенклау, існувала давня особиста ворожнеча. Під час імператорських виборів архієпископа небезпідставно підозрювали в прихильності до Франциска I, а на Вормському сеймі - в активному протистоянні з Лютером. Що саме цікаве, то Гуттен вирішує надати таких фарб у діалозі щодо Франца як захисника Лютера: «Правильно, я вважаю, що в наш час кожна порядна людина повинна невтомно боротися проти ганебного панування попів і всіма силами, наполегливою мірою противитися цьому гніту. А що за злочин у тому, щоб підтримувати Лютера, який проповідує Євангеліє і звільняє совість від найзгубніших помилок?»².

Перш за все, настав час згуртувати самих вільних лицарів для реформи Священної Римської імперії. Ім'я та зв'язки Гуттена в Майнці та Франконії були б дуже доречними на цьому етапі. Безумовно, реальна військова допомога незалежних дрібних феодалів не виявилася згодом настільки значущою, як опосередкована допомога імперських лицарів на службі у князів.

Хочемо сказати, що в цей час Гуттен намагається безуспішно згуртувати навколо теми боротьби проти Риму всі стани населення.

Під опалу Гуттена попадали часто великі купці як Фуггери. Але засуджував Гуттен те, що вони портять нрави німців чужими товарами. Що вони занадто багаті, і не думають ні про що, окрім цього. При чому у діалозі «Розбійники» таке саме. Купець сперечається з Францом і Гуттенем. Перший каже їм, що лицарі – розбійники, у свою чергу Франц і Гуттен доводять, що

¹ Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 178.

² Ульрих фон Гуттен. Уведомитель. Диалог второй // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 196.

купці також такими є. Але важливо буде сказати, що Гуттен пише так, наче намагається довести купцю, що в лицарях нема нічого злякисного, тому купець погоджуються з аргументами на користь цього, і стався союз купців і лицарів. Сам купець відповідає: «[...] я, здається, бачу, які блага обіцяє згода станів нашій Німеччині, як вона посилиться і розквітне, якщо це станеться»¹.

Також Гуттен намагався приєднати до союзу селян. Але він не запропонував їм нічого, окрім боротьби проти Риму.

Як підмітив В.М. Володарський, то у нього не було певної економічної програми для тих станів, котрі намагався приєднати до союзу². І через це він у принципі виглядав невдалим. Крім цього, Ф. Енгельс пише, що імперська реформа нічого не сулила позитивного бюргерам і селянам, тому Гуттен про це майже що не писав³.

Похід на Трір, розпочатий 29 серпня 1522 року, довелося припинити як безнадійний через чотири тижні, і тепер об'єднані князі вирішили розправитися з усіма непокірними дворянами. Гуттен відправив кінний загін у Пфальц, щоб примусити два абатства до апостольської бідності, але курфюрст Пфальцу спіймав його і стратив за пограбування на дорозі.

Треба сказати, що Фровен фон Гуттен брав участь у тайному союзі і допомагав Зіккінгену⁴.

Протягом наступних місяців було розгромлено десятки лицарських бастіонів. Замки Зіккінгена теж впали перед артилерією князів. Сам він помер тяжко поранений на очах у своїх завойовників.

Гуттен не брав участі в поході на Трір через хворобу. Коли великий удар «проти тиранії» провалився і Зіккінген був змушений готувати свої замки до захисту голого існування, Гуттен, хворий і непридатний як солдат, був змушений тікати.

¹ Ульрих фон Гуттен. Уведомитель. Диалог второй // Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Москва, 1959. С. 235.

² Володарский В.М. Социально-политические взгляды Ульриха фон Гуттена // Средние века. Москва, 1964. Вып. 26. С. 77.

³ Энгельс Ф. Крестьянская война в Германии. Москва, 1952. С. 68.

⁴ Циммерман В. История крестьянской войны в Германии (по летописям и рассказам очевидцев). Москва, 1937. Т. 1. С. 123.

Як гарно описав Д.С. Джордан: «Війна закінчилася, але нічого гідного не було досягнуто»¹. Разом з ним пішла на дно епоха німецького лицарства. Лицарі більше ніколи не відігравали самостійної політичної ролі².

На ці всі дії також реагував Еразм, який покінчив із дружбою з Гуттеном. В одному із листів Еразм писав, що «[...] я жодного слова не сказав про життя Гуттена, про його розкіш, про пияцтво, про зухвалу розпусту, про найбезглуздішу його похвалу, якої ніхто з друзів не може витерпіти, про марнотратство, про гроші, забрані в картезіанців, про вуха, які він відрізав у двох проповідників, про розбій, якого він вчинив трьом абатам на великій дорозі... і про інші широко відомі його злочини»³. Так реагував Еразм на всі ці події, але вже після смерті Гуттена. Дещо здається нам перебільшенням, а дещо може бути реальністю.

Подалі Гуттен відправився до Швейцарії. Там він зустрівся з реформатором Ульріхом Цвінглі. Здоров'я Гуттена було вкрай підірване. Цвінглі відправив його до доброго друга, пастора Ганса Шнегта, який жив на маленькому острові Уфнау в Цюріхському озері. І тут, на Уфнау, Гуттен помер у 1523 р., у віці 35 років.

Таким чином, варто наголосити, що з 1517 р., коли Гуттен перебуває у Майнці у нього виробляється політична позиція стосовно Папської області.

Ульріх фон Гуттен, як помічаємо, реагував на початок Реформації скептично, а згодом, після Лейпцизького диспуту 1519 р., починає розділяти сам рух. Зрозуміло, що Гуттен надає більш політичного забарвлення Реформації, використовуючи її як інструмент.

Треба сказати також на розбіжності у розумінні поняття «свобода». Мартін Лютер, як видно з його праць, наділяв їй теологічного сенсу, коли Гуттен наполягав на політичності. Саме поняття «свобода» у Гуттена нерозривно пов'язано із образом германського вождя Армінія. Як показують

¹ Jordan, David Starr. Ulrich von Hutten. «A knight of the order of poets». New York, 1922. P. 35.

² Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937. P. 182.

³ Из переписки Мартина Лютера и Эразма Роттердамского // Эразм Роттердамский. Философские произведения. Москва, 1986. С. 591.

наші результати, то цей образ змінювався, по-перше, враховуючи сам історичний контекст, в якому перебував Гуттен, по-друге, беремо до уваги його агресію, яка виникла внаслідок хвороби. Якщо Гуттен наполягав на тому, що він та Лютер діють з спільною свободою, то ми помічаємо, що образ Армінія спричинив розрив у дискурсах. З цього випливає неможливість консолідації між ними.

Окрім того, що образ Армінія виконував роль історичної пропаганди, також важливо підкреслити його значення для лицарського стану як архетип. Ми вказуємо, що образ цей, ймовірно, по своїй природі не мав всезагального значення для Священної Римської імперії. Навпаки він чітко пасував до ідеології лицарства як надихаючий приклад, тому це могло бути ідейним мотивом для лицарського повстання 1522-1523 рр., яке провалилося.

ВИСНОВКИ

Ульріх фон Гуттен, як показує наша розвідка, намагався в собі поєднати лицарську честь, гуманізм та націоналізм. Певні ідеали у нього сформувалися під впливом мандрівного життя як голіарда, антисхоластичної риторики гуманістів Рагія Естікампіана, Муціана Руфа та інших.

У подальші роки життя для Гуттена полеміка навколо Й. Рейхліна стала переломним моментом, коли суто суперечка між гуманістами та теологами переросла у загальнонаціональну політичну справу. «Листи темних людей» демонструють як Гуттен використав сатиру як зброю проти «обскурантизму». В тих листах, які відносяться до авторства Гуттена, він висміяв невігластва та аморальність кліру, фактично окресливши два шляхи розвитку Європи: гуманістичний та схоластичний.

Як ми побачили, започаткована Мартіном Лютером Реформація у 1517 р. була зустрічена Гуттенем від початку байдужо. Гуттен вважав виступ Лютера черговим внутрішнім конфліктом католицького духовенства. Проте після Лейпцизького диспуту у 1519 р. Гуттен побачив у Лютері потенційного союзника, який допоможе зруйнувати авторитет Папи Римського.

Однак помітні сутнісні відмінності між дискурсами Гуттена та Лютера. На відміну від Лютера, який прагнув реформи через теологію, Гуттен політизував рух Реформації. Він перевів теологічну дискусію в площину збройного повстання, вважаючи, що свобода досягається війною.

У цьому контексті варто наголосити на образі Армінія. Ми помічаємо, що спочатку образ поставав як символ перемоги над Венецією. Згодом, він мав політичного забарвлення. У такий спосіб образ показує недоцільність тиранічної влади на прикладі Ульріха Вюртемберзького. У часи Реформації образ міняється кардинально – він має вже національні якості, перетворившись на втілення «німецької свободи». Через образ Армінія не проявилася консолідація між Гуттенем і Лютером. Для лицаря-гуманіста поняття свобода

було політичною та військовою, а для Лютера воно мало теологічний зміст як наслідок віри людини.

Також ми побачили, що постійні страждання із-за хвороби провокували агресію, яку Гуттен втілював у творчому акті, котрий гострішає у 1519-1523 рр.

Лицарське повстання 1522-1523 рр. під приводом Франца фон Зіккінгена та Ульріха фон Гуттена стало останньою спробою лицаства повернути собі політичний вплив. Причини поразки повстання можна знайти такі: зокрема, Гуттен не зміг консолідувати усе суспільство. Його ідеї були занадто ідеалістичними — він ігнорував економічні потреби селян та бюргерів, пропонуючи лише боротьбу «проти попів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брант С. Корабль дураков; Эразм Роттердамский. Похвала глупости. Навозник гонится за орлом. Разговоры запросто; Письма тёмных людей; Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Пер. с нем. и лат. Москва: Художественная литература, 1971. 768 с.
2. Европейские поэты Возрождения. Москва: Художественная литература, 1974. 736 с.
3. Корнелий Тацит. Сочинения: в 2 т. Пер. с лат. А.С. Бобович, Г.С. Кнабе. Ленинград: Наука, 1969. Т. 1. 444 с.
4. Конрад Цельтис. Стихотворения. Пер. с лат. М.Л. Гаспаров, З.Н. Морозкина. Москва: Наука, 1990. 408 с.
5. Листи темних людей. Пер. з лат. Й.У. Кобів, Ю.В. Цимбалюк. Київ: Дніпро, 1987. 272 с.
6. Лютер М. Избранные произведения. Пер. с нем. и лат. К.С. Комаров, Ю.А. Голубкин, Ю.М. Каган. Санкт-Петербург: Андреев и согласие, 1994. 431 с.
7. Ульрих фон Гуттен. Диалоги. Публицистика. Письма. Пер. с лат. С.П. Маркиш. Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1959. 524 с.
8. Эразм Роттердамский. Философские произведения. Пер. с лат. Ю.М. Каган. Москва: Наука, 1986. 704 с.
9. Эстетика Ренессанса: Антология: в 2 т. Москва: Искусство, 1981. Т. 1. 495 с.
10. Fröhlich F. Ulrichs von Hutten Arminius, Herrman, ein Dialog, und Georg Spalatinus Geschichte des deutschen Heerführers gegen die Römer, Herrman, Lateinisch und Deutch. Wien, 1815. S. 11-57.
11. Hutteni, Ulrichi, equitis Germani. Opera quae reperiri potuerunt omnia / Ed. E. Böcking. Lipsiae, 1859. Vol. 1.
12. Ulrich von Hutten. Deutsche Schriften. Strassburg, 1891.

13. Ulrich von Huttens sämtliche Werke: in 6 Bd. / hrsg. von E. Münch. Berlin, 1821-1825.
Vol. 1. 1821. 472 s.
14. Ulrich von Huttens sämtliche Werke: in 6 Bd. / hrsg. von E. Münch. Berlin, 1821-1825.
Vol. 2. 1822. 544 s.
15. Ulrich von Huttens sämtliche Werke: in 6 Bd. / hrsg. von E. Münch. Berlin, 1821-1825.
Vol. 3. 1823. 702 s.
16. Ulrich von Huttens sämtliche Werke: in 6 Bd. / hrsg. von E. Münch. Berlin, 1821-1825.
Vol. 4. 1824. 612 s.
17. Ulrich von Huttens sämtliche Werke: in 6 Bd. / hrsg. von E. Münch. Berlin, 1821-1825.
Vol. 5. 1825. 564 s.
18. Ulrich von Huttens sämtliche Werke: in 6 Bd. / hrsg. von E. Münch. Berlin, 1821-1825.
Vol. 6. 1825. 544 s.
19. Брендлер Г. Мартин Лютер: Теология и революция. Пер. с нем. Москва; Санкт-Петербург: Университетская книга, 2000. 368 с.
20. Володарский В.М. Гуманистические воззрения Ульриха фон Гуттена // Средние века. Москва, 1963. Вып. 24. С. 160-184.
21. Володарский В.М. Письмо Эразма Роттердамского Эобану Гессу // Эразм Роттердамский и его время. Москва, 1989. С. 275-277.
22. Володарский В.М. Политическая этика немецких гуманистов // Культура Возрождения и власть. Москва, 1999. С. 152-161.
23. Володарский В.М. Социально-политические взгляды Ульриха фон Гуттена // Средние века. Москва, 1964. Вып. 26. С. 54-79.

24. Володарский В.М. Спор Эразма и Гуттена // Эразм Роттердамский и его время. Москва, 1989. С. 137-148.
25. Володарский В.М. Тиран в подземном царстве. Миф в диалоге Ульриха фон Гуттена // Миф в культуре Возрождения. Москва, 2003. С. 190-197.
26. Володарский В.М. Эрфуртские гуманисты и Реформация // Культура эпохи Возрождения и Реформация. Ленинград, 1981. С. 151-162.
27. Дятлов В.О. Реформація XVI ст. у Німеччині: між універсалізмом і націоналізмом // Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2002. Вип. 7. С. 356-364.
28. Гейгер Л. История немецкого гуманизма. Пер. с нем. Санкт-Петербург, 1899. 356 с.
29. Кнабе Г.С. Корнелий Тацит. (Время. Жизнь. Книги). Москва: Наука, 1981. 208 с.
30. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения. Москва: Мысль, 1982. 623 с.
31. Немилов А.Н. Немецкие гуманисты XV века. Ленинград: Художественная литература, 1979. 169 с.
32. Пуришев Б. Очерки немецкой литературы XV–XVII вв. Москва, 1955. 391 с.
33. Попова О.А. Социально-политические взгляды Ульриха фон Гуттена // Европа: международный альманах. Тюмень, 2001. Вып. I. С. 39-45.
34. Попова О.А. Политическая идеология Ульриха фон Гуттена (1488-1523): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03. Тюмень, 2005. 27 с.
35. Пэриш Х.Л. Краткая история: Реформация. Пер. с англ. Москва: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2020. 272 с.
36. Савин А.Н. Религиозная история Европы эпохи Реформации. Москва, 1914. 194 с.
37. Смирин М.М. Германия эпохи Реформации и Великой крестьянской войны. Москва: Учпедгиз, 1962. 264 с.

38. Смирин М.М. Эразм Роттердамский и Реформационное движение в Германии. Очерки из истории гуманистической и реформационной мысли. Москва: Наука, 1978. 238 с.
39. Соловьев Э.Ю. Непобежденный еретик: Мартин Лютер и его время. Москва: Молодая гвардия, 1984. 288 с.
40. Фаусель Г. Мартин Лютер. Жизнь и дело. 1483-1521. Пер. с нем. Харьков: Майдан, 1995. Т. 1. 240 с.
41. Хейзинга Й. Осень средневековья. Пер. с нидерл. Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2011. 768 с.
42. Циммерман В. История крестьянской войны в Германии (по летописям и рассказам очевидцев). Пер. с нем. Москва: Государственное социально-экономическое издательство, 1937. Т. 1. 388 с.
43. Цвейг С. Триумф и трагедия Эразма Роттердамского. Пер. с нем. Москва: Детская литература, 1977. 286 с.
44. Штраус Д. Ульрих фон Гуттен. Пер. с нем. Санкт-Петербург, 1896. 492 с.
45. Энгельс Ф. Крестьянская война в Германии. Пер. с нем. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1952. 184 с.
46. Becker A. Ulrichs von Hutten polemische Dialoge im Spannungsfeld von Humanismus und Politik. Göttingen: V&R unipress, 2013. 264 s.
47. Benedek T.G. The influence of Ulrich von Hutten's medical descriptions and metaphorical use of medicine // Bulletin of the History of Medicine. 1992. Vol. 66, No. 3. P. 355-375.
48. Best T.W. The Humanist Ulrich von Hutten: A Reappraisal of his Humor. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1969. 104 p.
49. Chauffour-Kestner V. Ulrich von Hutten: Imperial Poet and Orator; the Great Knightly Reformer of the 16th Century. Edinburgh, 1863. 192 p.
50. Classen A. Early Modern Protests Against the Tyrant: The Radicalization of the Political Discourse in the Early Sixteenth Century: Ulrich Von Hutten // International Journal of Research in Humanities and Social Studies. 2024. Vol. 11, No. 2. P. 33-40.

51. Dröse A., Kraus M. Ulrich von Hutten's Partisanship in the Reuchlin Controversy (1514–1519): Determining Functions of "Invectivity" in Early Sixteenth-Century German Humanism // *Journal of Early Modern Christianity*. 2023. Vol. 10, № 1. P. 13-41.
52. Flake O. Ulrich von Hutten. Berlin, 1929. 381 s.
53. Gantenbein U.L. The poet Ulrich von Hutten (1488-1523) and the French disease: the records and human remains of a probable yaws patient // *Medical History*. 2025. P. 1-21.
54. Geiger L. Johann Reuchlin: sein Leben und seine Werke. Leipzig, 1871. 488 s.
55. Hendry G.M. Weapons of propaganda: national character and history in the pamphlets of Ulrich von Hutten and his contemporaries. Columbia: University of British Columbia, 1991. 147 p.
56. Holborn H. Ulrich von Hutten and the German Reformation. London, 1937: Yale University Press. 214 p.
57. Jillings L. The Aggression of the Cured Syphilitic: Ulrich von Hutten's Projection of His Disease as Metaphor // *The German Quarterly*. 1995. Vol. 68, No. 1. P. 1-18.
58. Jillings L. Ulrich von Hutten's Self-Stylisation as Odysseus: The Conservative Use of Myth // *Colloquia Germanica*. 1993. Vol. 26, No. 2. P. 93-107.
59. Jordan D.S. Ulrich von Hutten. "A knight of the order of poets". New York: World Book Company, 1922. 56 p.
60. Kuehnemund R. Arminius or the Rise of a National Symbol in Literature: From Hutten to Grabbe. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1953. 123 p.
61. Kalkoff P. Ulrich von Hutten und die Reformation: Eine kritische Geschichte seiner wichtigsten Lebenszeit und der Entscheidungsjahre der Reformation (1517-1523). Leipzig: Verein für reformationgeschichte, R. Hauptkommissionsverlag, 1920. 624 s.

62. Malarczyk J. Niccoló Machiavelli i Ulrich von Hutten o stanach panujących i władzy we Włoszech i w Niemczech // *Czasopismo prawno-historyczne*. 1993. № 45. S. 159-177.
63. Meyer C. Ulrich von Hutten und Franz von Sickingen als Vorkämpfer unserer nationalen Einheit. Hamburg, 1889. 32 s.
64. Munger S.R. Guaiacum, the Holy Wood from the New World // *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*. 1949. Vol. 4, No. 2. P. 196-229.
65. Oppenheimer H. Ulrich von Hutten's Ueber die Heilkraft des Guaiacum und die Franzosenseuche. Berlin, 1902. 96 s.
66. Parascandola J. From Mercury to Miracle Drugs: Syphilis Therapy over the Centuries // *Pharmacy in History*. 2009. Vol. 51, No. 1. P. 14-23.
67. Price D.H. Christian Humanism and the Representation of Judaism: Johannes Reuchlin and the Discovery of Hebrew // *Arthuriana*. 2009. Vol. 19, No. 3. P. 80-96.
68. Runyan W.M. Evolving Conceptions of Psychobiography and the Study of Lives: Encounters With Psychoanalysis, Personality, and Historical Science // *Handbook of Psychobiography*. New York: Oxford University Press, 2005. P. 19-41.
69. Schubert E. Ulrich von Hutten. Fränkische Lebensbilder. 1980. Bd. 9. S. 93-123.
70. Scott T. The Problem of Nationalism in the Early Reformation // *Renaissance and Reformation*. 2017. Vol. 40, No. 4. P. 161-177.
71. Sticker G. Ulrich von Huttens Buch über die Franzosenseuche als heimlicher Canon für die Syphilistherapie im 16. Jahrhundert // *Sudhoffs Archiv für Geschichte der Medizin*. 1931. Bd. 24, H. 1. S. 110-116.
72. Spitz L.W. The Conflict of Ideals in Mutianus Rufus: A Study in the Religious Philosophy of Northern Humanism // *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. 1953. Vol. 16, No. 1/2. P. 121-143.

73. Schleiner W. Moral Attitudes toward Syphilis and Its Prevention in the Renaissance // Bulletin of the History of Medicine. 1994. Vol. 68, No. 3. P. 389-410.
74. Schultz W.T. Introducing Psychobiography // Handbook of Psychobiography. New York: Oxford University Press, 2005. P. 3-18.
75. Straub J. Liberator haud dubie Germaniae. – Zeitkritik im Urteil des Tacitus über Arminius // Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft. 1982. Bd. 8. S. 224-231.
76. Winkler M.M. Arminius the Liberator. Myth and ideology. New York: Oxford University Press, 2016. 360 p.